

On u sastavu članova traži da se uvek ispunjava *tri kriterijuma*: da se vodi računa da neprestano budu primani radnici i omladina, da se vrše pripreme za prijem koje bi obuhvatile prevashodno ove dve kategorije ali i druge koji pokazuju interes za prijem u Savez komunista. I treće, u Savezu komunista imaju mesta koji su dosledno na liniji njegovog programa, a to znači na liniji realizacije interesa radničke klase.

Tito smatra da je za efikasno delovanje organizacije revolucionarne avangarde neophodno dosledno primenjivanje principa demokratskog centralizma. Naravno, on ne zapostavlja ni druga organizaciona pitanja, ali ovo smatra kao prvorazredno u kontekstu idejnog i organizaciono-političkog jačanja Saveza komunista. Pitanje demokratskog centralizma razmatra u revolucionarnoj tradiciji komunističkog pokreta, ali gotovo uvek u kontekstu ostvarivanja društvene uloge SKJ. Ne ostavlja ni malo prostora za dvoumljenje o pitanju organizacione celisnosti demokratskog centralizma u funkciji ostvarivanja revolucionarne uloge Saveza komunista. Na Petoj zamaljskoj konferenciji ističe izuzetni značaj demokratskog centralizma kao principa utvrđivanja politike i donošenja odluka u partiji, ali kao principa odgovornosti za izvršavanje njihovo u praksi. Tom prilikom posebno ističe kao konstitutivni elemenat tog principa disciplinu komunista u akcijama organizacije.

Na jubilarnoj sednici povodom četrdesete godišnjice Saveza komunista, Tito se pored ostalog vraća demokratskom centralizmu. Zaključuje da je on imao prvorazredni značaj u jačanju jedinstva misli i akcije Saveza komunista. Osobito je doprinosio borbi protiv onemogućavanja i likvidacije pojava grupašenja i frakcionaštva u partiji.

revolucionarni omladinski pokret u vojvodini u vreme dolaska j. b. tita na čelo komunističke partije jugoslavije

danilo kecić

Organizaciono stanje Komunističke partije u Vojvodini, i nedovoljna povezanost njenih organizacija, sporost obnavljanja pojedinih foruma, a posebno Pokrajinskog komiteta kao i njena aktionska sposobnost i politička angažovanost sredinom tridesetih godina, imali su svog punog odraza na razvijenost, političku usmerenost i svekoliku delatnost Saveza komunističke omladine i relativno razudenog naprednog omladinskog pokreta u Vojvodini. Svoju aktivnost mladi komunisti su razvijali u duhu demokratskih i progresivnih stremljenja omladine, tragajući za adekvatnim i raznovrsnim organizacionim oblicima, primerenih dnevnim i daleko-sežnim kulturnoprosvetnim, ekonomskim, političkim i drugim zahtevima i ciljevima. U toj delatnosti, sticajem nepovoljnih okolnosti, oni su bili vrlo često prepušteni sami sebi, pa su i njihovi nastupi bili ne retko stihijni i lokalni, a samo potkatkad i rede oni su bili organizovani i izvedeni na širem planu i integralni deo progresivnih društvenih i revolucionarnih političkih kretanja određenih političkih grupacija i

Imajući sve to u vidu čini nam se da izučavanje Titovih razmatranja tog pitanja, odnosno bitne komponente unutrašnjih odnosa SK ima više nego teorijski značaj. U najdirektnijoj je vezi sa aktualnim problemima jačanja jedinstva Saveza komunista u akciji.

- 1) Tito, Moskovska Pravda, 18. april, 1970.
- 2) Tito, Moskovska Pravda, 18. april 1970.
- 3) Isto.
- 4) Tito, Govor na proslavi deset-godišnjice osnivanja desetog korpusa, Beograd 4. okt. 1953, dela, VIII, 278, Naprijed, Zagreb, 1959.
- 5) Tito: Rec delegacija Saveza udruženja rezervnih vojnih starešina, Karlovac, 5. okt. 1971, Politika.
- 6) Tito, Govor u Nišu, Politika, 1. dec 1959. god.
- 7) Tito, Govor u Nišu, Politika 1. dec 1959.
- 8) Tito, SKJ u novoj etapi razvoja socijalističkog samoupravljanja, Centar PK SKV za pol. studije Novi Sad, 1976, str. 476.
- 9) Isto, str. 477.
- 10) Tito, Proleter, broj 14-15/1942.
- 11) Tito, Referat, Deseti kongres SKJ, Komunist, Beograd, 1974.
- 12) Tito, Referat, Deseti kongres SKJ, Komunist, Beograd, 1974.
- 13) Tito, isto.
- 14) Tito, isto.
- 15) Tito, isto.
- 16) 22 sednica CK SKJ, Politička platforma za akciju SKJ u razvoju socijalističkog samoupravljanja, bratstva i jedinstva i zajedništva na Kosovu, Komunist, Bgd., 1981, str. 66.
- 17) Tito, 20. april 1972, Zagreb, Prema – SKJ u novoj etapi razvoja soc. sam., str. 255.
- 18) Tito, Završna reč, Druga konferencija CK SKJ, Beograd, Komunist, 1972.
- 19) Tito, isto, str. 249.
- 20) Tito, Ekspozice na opštem saboru Federacije, 23. april 1973, Biblioteka Sav. skupštine, kofo X, sveska 2, str. 12.
- 21) SKJ u novoj etapi razvoja soc. samoupravljanja, N. Sad., ... 358.
- 22) Tito, intervju, Komunist, Beograd, 17. maj 1974.
- 23) Tito, Prema, SKJ u novoj etapi razvoja soc. sam., ... 463.

njihove borbe za progres i slobodu, za hleb i mir, za Autonomnu Vojvodinu u demokratski preuređenoj jugoslovenskoj zajednici, protiv rata i fašizma, za ravnopravan i nesmetan ekonomski, kulturni i politički razvitak svakog naroda i nacionalnosti. Na toj širokoj društvenoj i političkoj platformi okupljala se i delovala i napredna vojvodanska omladina, nasuprot unitarističkim, nacionalističkim, konzervativnim, profašističkim i fašističkim organizacijama koje su deo vojvodanske omladine uz pomoć režima, nacionalnih buržoazija, crkve i tudiš interesa, okupljale, vaspitavale i usmeravale u uskoklasnom i religioznom, nacionalističkom i fašističkom duhu.

Politička delatnost SKOJ-a 1935/36. godine razvijala se u duhu direktiva četvrte konferencije Saveza komunističke omladine Jugoslavije održane avgusta 1935. Splitskog plenuma KPJ od početka juna 1935, Sedmog kongresa Komunističke internationale održanog jula – avgusta 1935. i Šestog

kongresa Komunističke omladinske internacionale održanog u Moskvi septembra 1935.¹⁾.

Organizaciono sredivanje i jačanje naprednog omladinskog pokreta

Uz osnovni pozitivni politički kurs na okupljanju svih demokratskih i jugoslovenskih snaga na platformi Narodnog fronta slobode odnosno antifašističkog Narodnog fronta i preporuka da mladi komunisti napuste svoje prevazidene uske i sektaški zatvorene forme rada kojim su praktično bili odvojeni od života i raznolikog rada napredne omladine i ubuduće ulaze u legalne omladinske organizacije i u njima deluju, nisu bile u mnogim sredinama adekvatno shvaćene i tumacene. Naprotiv, u drugoj polovini 1936. započelo se sa reorganizacijom SKOJa koja je dovela do krize i raspушtanja SKOJa u nekim sredinama, jer su pogrešno shvaćene direktive komunističkih skupova i foruma dovele do određenih zabluda, nesnalaženja i dezorganizacija čemu su poslovno doprinela masovna hapšenja komunista u zemlji krajem 1935. i 1936.

Savez komunističke omladine je očuvao nekoliko svojih relativno jačih organizacija uglavnom u gradskim sredinama obuhvatajući skoro isključivo studentsku i srednjoškolsku omladinu. Nekoliko organizacija mladih komunista nije imalo ni svoje posebne komitete ili rukovodstva, niti je u Vojvodini bilo nekih viših rukovodstava, tj. nije bilo ni mesečnih, ni sreskih, ni okružnih komiteta, niti je postojao Pokrajinski komitet SKOJa. Organizacije SKOJa su tako delovale pod partijskim rukovodstvom i pretežno u njenom organizacionom okviru. U takvim organizacionim prilikama i aktivnost mladih komunista je bila i akcionalno nepovezana, mada se njihova delatnost u suštini odvijala na političkoj platformi KPJ i revolucionarnog omladinskog pokreta toga vremena.²⁾

Komunističke omladinske grupe delovale su 1935. godine u nekoliko gradova. U Subotici, je maja iste godine objavljen Inicijativni Mesni komitet SKOJ-a, a u gradu je radilo nekoliko manjih omladinskih komunističkih organizacija među studentskom, srednjoškolskom i radničkom omladinom. Sa posebnim uspehom ova organizacija je delovala na Pravnom fakultetu. Omladinske komunističke grupe delovale su tada u Novom Sadu, u Učiteljskoj školi i gimnaziji u Vršcu, u Trgovačkoj akademiji u Petrovgradu, u kikindskoj, pančevačkoj, rumskoj, sremskom mitrovачkoj gimnaziji i u somborskoj učiteljskoj školi. Preko pojedinaca i grupa delatnost mladih komunista tokom 1935. i 1936. godine osećala se i u Kumanu, Melencima, Žedniku, Bajmoku, Bačkom Petrovom Selu, Adi, Čurugu, Dobanovcima i nekim drugim mestima.³⁾

Na Pravnom fakultetu koji je od svog osnivanja 1920. delovao u sastavu Beogradskog univerziteta studiralo je sredinom tridesetih godina nekoliko stotina redovnih i vanrednih studenata, od kojih je preko polovine bilo Vojvodina.⁴⁾ Na njemu je od 1933. delovala partijska, a sredinom tridesetih godina i skojevske organizacije sa petnaestak članova. Napredni studenti su svoju kulturnoprosvetnu i ideo-loško političku delatnost razvijali preko studentskog udruženja »Svetlost«, koje je već krajem 1933. prešlo u ruke mladih komunista, a nešto kasnije, od kraja 1936. oni preuzimaju upravu i sa uspehom šire progresivne ideje i komunistički uticaji i preko studentskog udruženja »Akademski sever«.⁵⁾

Plodan i uspešan bio je rad razvijen posebno preko tribine na kojoj su redovno održavana predavanja o najaktuellijim privrednim, naučnim i političkim problemima i drugim temama. Na ovoj tribini u to vreme u više mahova se govorilo o politici Narodnog fronta, njegovim zadacima i uspesima, o značaju pobeda Narodnog fronta u Francuskoj i Španiji, o fašizmu i njegovim osvajačkim planovima, o španskom građanskom ratu, o demokratskim stremljenjima i poli-

1. Arhiv Sremske Crne Gore, Gradsko poglavarstvo Ruma, pov. br. 94 od 11. februara 1937; Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (dalje skraćeno: ACKSKJ) zbirka Ministarstvo prosvete, MF 72/292/92 – Raspis Ministarstva prosvete da je komunistička akcija među srednjoškolskom omladinom narocito aktivna posle Sestog Kongresa Komunističke omladinske internacionale; Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, dokumentarističko odjeljenje (dalje skraćeno – MR DO), br. 16445 i 21445.

2. Danilo Kecić, Dorde Milanović, *Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919–1941*, tom II 1929–1941, Novi Sad – Sremski Karlovci 1971, 138, 149, 152, 156, 171, 172.

3. ACK SKJ, fond Komunističke internacionale (dalje skraćeno – KI) 1934/146 i MF 46/259/329–330; MR DO, br. 16420, 16420, 16445 i 21509; Blagoje Parović, *Izabrani spisi*, tom II, Beograd 1934, LXXXVII; Miroslav Vučić, *Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929–1941*, Beograd 1971, 271, 282–283, 342; *Secanja učesnika radničkog pokreta i NOR-a Subotice*, Subotica, Secanja, J/Subotica 1985, 244–245.

4. *Statistički podisnjak 1937*, Beograd 1938, 284–287.

5. Subotica, *Secanja*, 211–270; *Srbobranički glasnik* 13, 12, 1936. – Akademski sever; Dan 284, 17. XII 1937, 5 – *Hronika rada subotičkih studenata*.

tičkoj delatnosti progresivnih i opozicionih političkih grupacija u Vojvodini i Jugoslaviji, i tome slično. Ovim kontinuiranim kulturnoprosvetnim radom i predavanjima ne samo na Pravnom fakultetu, već i u gradu, pa i u selima severne Bačke, napredna studentska omladina ovog fakulteta najneposrednije se uključila u omasovljeni front revolucionarne borbe naprednog studentskog pokreta Beogradskog univerziteta, zagrebačkog sveučilišta i drugih studentskih centara u zemlji. Takvom delatnošću napredni studentski pokret subotičkog Pravnog fakulteta postao je značajan stožer revolucionarnih snaga i rasadnik komunističkih kadrova.⁶⁾

Organizovani studenti, posebno komunisti studenti iz kolonističkih sela pored dobro organizovanog kulturno просветnog rada na Fakultetu, naročito putem dramske i literarne sekcije i debatnog kluba, sa puno uspeha politički su delovali među srednjoškolskom, seoskom i radničkom omladinom u gradu i okolini.⁷⁾ Na njegovoj tribini sve češće se govorilo o položaju studenata i merama za poboljšanje njihovog položaja, o demokratiji i slobodi, o privrednim i političkim pitanjima u zemlji i svetu, o fašizmu i nacionalsocijalizmu kao uzrocima međunarodne nesigurnosti, o borbi španskog naroda za slobodu, o potrebi svakodnevne borbe za progres, a protiv rata i nadirućeg fašizma.⁸⁾

Napredni vojvodanski studenti imali su sredinom tridesetih godina značajne pozicije u Vojvodanskoj akademskoj trpezi (VAT) u Beogradu, osnovanoj novembra 1924. da bi pomagala prvenstveno najsirošnjim studentima Beogradskog univerziteta iz Vojvodine. Ova studentska ustanova uspela je tek posle energične i višegodišnje borbe da je 1936. godine, uvidevši njezin značaj, prizna Dekanat Beogradskog univerziteta.⁹⁾ Unjenim redovima bilo je u proseku oko 200 vojvodanskih studenata od preko hiljadu koliko ih je studiralo na Beogradskom univerzitetu.¹⁰⁾

Osnovana iz humanitarnih pobuda da pomaže najugroženijim studentima, VAT je sredinom tridesetih godina izrasla u značajni centar naprednog vojvodanskog studentskog pokreta iz koga su se širile progresivne društvene, političke, kulturno просветne i druge aktivnosti ne samo u Beogradu, već vrlo organizovano i među vojvodanskom omladinom u njem zavučajnim sredinama, i u mnogim selima.¹¹⁾

Zajedno sa Udrženjem Vojvodana osnovanim u to vreme u Beogradu od naprednih mladih vojvodanskih intelektualaca i studenata sa osnovnim ciljem da porade i prikupe materijalna sredstva kako bi u Beogradu podigli svoj

6. Rad partijske i skojevske organizacije na Pravnom fakultetu u Subotici bio je za izvesno vreme prešecen masovnom provalom u jesen 1934. i hapšenjem osamdeset i dvoje komunista i simpatizera KPJ i SKOJ u gradu i okolini. Do hapšenja je došlo prilikom rasturanja proglaša Mesnog komiteta KPJ i Mesnog komiteta SKOJ-a i njihovog ilegalnog lista – *Revolucionarni front radnika i seljaka*. Vodi ove aktivnosti njih jednaest Državnih sudova za zaštitu države osudio je na kaznu robije od 1,5 do 7 godina, a njih 37 je oslobođeno optužbe. Tom prilikom osuđeni su Mati Vidaković [7], Lazar Nešić [5], Geza Sabo [2], Jozef Salai [3], Petar Radović [3], Jovan Marinović [2,5], Miloš Gligorijević [2,5], Aleksandar Sando Stajnfeld [2,5], Ferenc Deri [2], Krsto Popović [1,5], Ferenc Antol na jednu godinu zatvora. Trojica su oslobođeni, da Klara First, lekar, Andrija Hauer, muzičar i Milorad Nešić, radnik. Pohapseni i saslušani u drugoj grupi pred Okružnim sudom u Subotici, njih 34 bili su oslobođeni odgovornosti usled nepostojanja krivičnog dokaza (ACK SKJ, KI 43 34; *Proleter*, 5–6/1935; MR DO, br. 13048 – Spisi sa procesa komunista Subotice i okoline 1935; D. Kecić, D. Milanović, nav. delo, 149; MR DO, br. 16482 – *Secanje učesnika pokreta o aktivnosti KPJ i SKOJ-a na Pravnom fakultetu u Subotici od 1938–1941*; Subotica, *Secanja*, 211–270).

7. Među utemeljivacima ove revolucionarne delatnosti na Pravnom fakultetu u Subotici bili su Milorad Vuković, Kristo Popović, Petar Radović, Radoje Vujošević, Šandor Stajnfeld, Vasilije Durđević, Milutin Moraća i drugi (Subotica, *Secanja*, 232–233, 244–245; D. Kecić, D. Milanović, nav. delo, 81, 85, 106, 149 i drugi); Dan 60, 13. III 1936. – Secanje učesnika pokreta o aktivnosti KPJ i SKOJ-a na Pravnom fakultetu u Subotici od 1938–1941; Subotica, *Secanja*, 211–270).

8. Dan 60, 13. III 1936. 4: Pap Pal, Mayer Ottmar, Čeh Karoly *Izabrani spisi – Valogatott irarasok* (za štampu priredio Farkas Nandor, Novi Sad 1978).

9. *Vojvodanin*, 44, 31. X 1936, 2. Skupština Vojvodanske akademске trpeze. Predsednik VAT-a 1935/6. bio je progresivno opredeljen Lazar Stojković, student tehničke, a u njenoj upravi radili su tih godina i kasnije Pavle Pap, Vera Gucunja, Boško Vrebalov, Petar Relić, Durica Jojkic, Strahinja Stefanović, Durica Jojkic, Klara Feješ, Stevan Doronjski, Stojan Arsenov, Aleksandar Gruić i drugi napredni studenti članovi KPJ i SKOJ-a.

10. Danas je teško utvrditi tačan broj vojvodanskih studenata u Beogradu, jer su onovremeni statistički podaci iskazivani po banovinama. Na području Dunavske banovine (tj. Vojvodine i dela zapadne Srbije) bilo je školske 1935/6. godine 2171 student. Na univerzitetu u Beogradu bilo je te školske godine 1334 studenta. Na Zagrebačkom sveučilištu bilo je te godine 529 studenata iz Dunavske banovine, na Pravnom fakultetu u Subotici bilo je tada 291 student sa istog područja, a izvestan broj je studirao u Skoplju (10) i u Ljubljani. [7], odnosno Pragu, Parizu, Beču, i drugim evropskim gradovima.

11. Osnivači Vojvodanske akademiske trpeze 1924. postavili su pred ovu studentsku ustanovu nekoliko osnovnih zadataka: -da daje zdravu i jevtinu hranu-, da svoje najsirošnjije članove pomaže davanjem besplatno hranu, da na Beogradskom univerzitetu štiti interese vojvodanskih studenata. Tako je 1935. u VAT radio svaki drugi dan 8 studenata i za to dobijali besplatnu hranu. Sledeće 1936. godine na ovim poslovima bilo je svaki treći dan angažovan 18 studenata i za svoj uslužni rad dobijalo besplatno hranu. Kasnije je u VAT bilo po nekoliko desetina vojvodanskih studenata koji su za određeni angažman dobijali besplatan ručak ili hranu određenih dana (*Vojvodanin* 44, 31. 10. 1936, 2; AC SKJ, Akademski odbrana ujedinjene studentske omladine (dalje skraćeno AO), br. 32/1936).

dom¹²). Oni postaju jedan značajan centar napredne svekolike delatnosti među Vojvodanima u Vojvodini i njenih naprednih mlađih intelektualaca u VAT-u i Udrženju Vojvodana.

Sličnu ulogu imalo je i juna 1936. godine na Zagrebačkom sveučilištu osnovan Vojvodanski akademski klub, »Mihailo Polit Desančić«. Osnovni zadatak ovog kluba bio je »da okupi sve studente iz Vojvodine, bez obzira na veru i narodnost, te analogno tome bez obzira na društveni i politički pripadnost, da ih poveže u zajednički život i da radi na njihovom kulturnom i socijalnom zbrinjavanju. Takvim udruženjem izgradite se slobodna vojvodanska inteligencija, koja će imati dovoljno poznavanja i razumevanja za svoj narod i svoj kraj, koji će shvatiti većiti zakon istorije, da nijedan narod ne može osnivati svoje blagostanje na potlačivanju drugog naroda...«.

Pokušaji primjenjivanja i propovedanja principa totalitarnosti na etnički izmešanom teritoriju Vojvodine smatrano kobnjima ma s koje strane oni dolazili¹³.

Rad ovog akademskog kluba, bio je od višestrukog kulturno-prosvetnog i ideološko-političkog značaja među brojnim vojvodanskim studentima u Zagrebu, ali je neposrednom saradnjom njegovih aktivnijih komunističkih opredeljenih članova sa omladinskim kulturno-prosvetnim i sportskim društvinama, sa naprednjim omladinicima u mnogim gradovima i selima Vojvodine, odakle su i sami politici, blagovorno delovalo na širenju i jačanju naprednog omladinskog, revolucionarno-demokratskog, narodno-frontovskog i komunističkog pokreta. Najprogresivniji vojvodanski studenti Beogradskog univerziteta i Zagrebačkog sveučilišta bili su od sredine tridesetih godina sve češće među idejnim vodima, organizatorima, pokretačima i nosiocima komunističkog pokreta u mnogim gradovima i selima širom Vojvodine.¹⁴

Sredinom tridesetih godina zasniva se i pokret pojedinih lokalnih studentskih udruženja u nekoliko mesta Vojvodine. U Novom Sadu od septembra 1935. u okviru Matice srpske deluje Studentska Matica sa oko stotinu članova, a tokom 1936. osnovane su Omladinska Matica srpska u Petrovgradu, Vršcu, Beloj Crkvi. U ovim organizacijama tada nije bilo komunista, ali je u njima, među nekoliko stotina demokratski nastrojenim i progresivno opredeljenim studentima bilo i idejno bliskih komunistima i njihovih političkih saboraca¹⁵.

Aktivnost naprednih studenata razvijana je preko lokalnih studentskih udruženja ili udruženja akademika tih godina u Bečeju, Sremskoj Mitrovici, Vršcu, Petrovgradu, Pančevu i u nekim drugim mestima¹⁶). Za studentsko udruženje u Sr. Mitrovici organi vlasti isticali da je pod jakim komunističkim uticajem¹⁷). Mnogi napredni studenti, organizovani u raznim studentskim udruženjima u drugim univerzitetskim sredinama u zemlji, pa i u inostranstvu, kao i u zavičaju, delovali su preko omladinskih grupa i pojedinaca, naročito u toku semestralnih raspusta¹⁸.

U toj delatnosti sredinom tridesetih godina izrasla je plejada studenata komunista, članova SKOJ-a i KPJ koji će ostati u prvim redovima revolucionarno-demokratskog i antifašističkog pokreta, i biti kasnije među organizatorima narodno-slobodilačke borbe kao što su: Pavle Pap, Vladimir Kolarov, Boško Vrebalov, Dejan Brankov, Slavko Muncan, Ivan Jakšić, Stevan Nikolić, Milutin Morača, Ilija Lubarda, Uglješa Terzin, Sonja Marinković, Viktor Rozencvajg, Slobodan Bajić, Branko Bajić, Lazar Udovički, Nikola Petrović, Radivoj Uvalić, Stevan Lakai, Nikola Francuski, Stevica Jovanović i drugi¹⁹.

12. *Dnevnik* 19. XII 1982, 9 – Stožer naprednih studenata.

Do aprila rata 1941. u ovoj akciji se, međutim, nije uspelo mada se široko organizovanom akcijom prikupljanja dobrovoljnih priloga sakupila suma od oko 300.000 dinara [Isto].

13. *Vojvodanin*, 2. 16. 1. 1937. 3 – Vojvodanski studenti u Zagrebu Glavna skupština kult. akad. kluba »Mihailo Polit Desančić«. Otvaranje Vojvodanske studentske menze.

14. Valja napomenuti da je Subotički Pravni fakultet delovalo u sklopu Beogradskog univerziteta. Sredinom tridesetih godina bilo je takođe i izveštih prordora komunističke ideologije i među studentskim udruženjima zasnovanim na nacionalnoj osnovi, a koja su takođe delovala u Novom Sadu, Subotici, Beogradu, Pančevu, i u zavičajnim mestima njihovih članova [Opširnije o nacionalnim studentskim udruženjima – dr Ljubiša Čerović, *Drustvena organizovanost i politička angažovanost studenata Vojvodine* od 1935. do 1941. godine. Novi Sad 1981. 66–83, 182–186].

15. *Dan* br. 2, 5, 10, 18, 25 i 45 od 3. 9. 15. i 24. januara i 1. i 25. februara 1936; *Glas Matice srpske* 15. IX 1935. i 15. VI 1936.

16. *Dan* 5. 9. I 1936. i 234. 5. X 1936. 6: Udruženje studenata u Pančevu osnovano je tek sredinom novembra 1937. [Vojvodanin, 46. 21. XI 5. 1937. 3]

17. Arhiv Sremske Poglavarstvo Trgovista Ruma, br. 1228 od 11. januara 1937. i br. 1267 od 1. februara 1937.

18. *Dan* 179 i 184 od 5. i 11. VIII 1936; *Dan* 230 i 234. od 3. i 8. X 1936; *Dan* 68. 26. III 1937; 284. 17. XII 1937; Istoriski arhiv Novi Sad Sresko načelnstvo, pov. br. 199/1937;

19. *Dan* 2, 5, 10, 18, 25, 35 i 45 od 3. 9. 15. i 24. I 1936. i 1. 13. i 25. II; MR DO br. 16410 – Studentski pokret; Subotica Secanj... 234 i dr; Mila Cobanski, Zvonimir Golubović, Živan Kumanov, *Novi Sad u ratu i revoluciji*, knjiga I Novi Sad, 1976, 161. i dr.

Svoju raznorodnu delatnost napredni omladinci su razvijali 1935./6. godine u duhu odluka Sedmog kongresa Komunističke internacionale i Sestog kongresa Komunističke omladinske internacionale održanih u letu 1935., odnosno Splitskog plenuma KPJ održanog početkom juna 1935. i Cetvrte konferencije SKOJ-a održane u Zagrebu krajem avgusta 1935. na kojoj je među četrnaest delegata, bio i Jožef Hedrih rukovodilac organizacije SKOJ-a u Subotici²⁰). Toj usmerenosti neposredno je doprinela Pokrajinska konferencija KPJ za Vojvodinu održana krajem septembra iste godine²¹.

Osnovna politička usmerenost koja je izvirala iz rezolucija i dokumenata ovih najviših skupova jugoslovenskih komunista i komunističkih internacionala, partija i omladinskih organizacija, čije su sekcije bile KPJ i SKOJ i kao takve obavezne da sprovode strategiju i takтику komunističkih internacionala bila je na okupljanju demokratskih i antifašističkih omladine na platformi Fronta narodne slobode, odnosno Narodnog fronta. U tom cilju upućen je poseban Cirkular SKOJ-a svim organizacijama mlađih komunista. U duhu tih direktiva napredna omladina Vojvodine zalagala se za programu dotadašnjeg rada. Umesto skupljanja i čitanja napredne literature, naprednoj omladini je preporučeno da se bori za slobodu udruživanja, govora i pisanja, protiv reakcionarnih i zastarelih metoda vaspitanja i sadržaja nastave, a za ujedinjenje svih demokratskih i antifašističkih snaga protiv reakcije i fašizma, za istinske interese srednjoškolske, studentske, radničke i seljačke omladine, za akcione jedinstvo mlade generacije protiv fašiziranja, šikaniranja i klerikalizma, za reorganizaciju škole, i njeno unapredjenje u duhu demokratskih i revolucionarnih težnji vremena i društva²².

U Direktivi Školskog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije izdatoj u to vreme između ostalog isticanje je sledeće: »U službi države stoji sve: kasarne, sud, crkva i ono što je za nas srednjoškolce od najvećeg interesa: škola. Današnja buržoaska škola – mi to srednjoškolska omladina javno primećujemo – je jedno sredstvo za zaglavljanje mlađih ljudi na najrazličitije načine. Cilj je jasan: Što duže držati u neznanju, praznoverici i predrasudama sinove radnih masa, da ne bi ta omladina videla kako se bednim podlostim služi kapitalistička klasa da bi držala na uzdamu najšire radne mase, eksplorativne i gladne. Dužnost je naša, srednjoškolske komunističke omladine da tu i takvu školu raskrinkamo, demaskiramo i da pokažemo svojim drugovima koji iz nepoznavanja stvari i težnji i za karijerom »plivaju buržoaskim vodama« da današnja škola nije kao što se to ona predstavlja »narodna«, već da je ona jedno od najboljih sredstava održavanja vladavine kapitalista, veleposednika i ostalih legalnih razbojnika i ubojica²³. U tom pravcu od napredne omladine se zahtevalo da se zalaže za reforme i u školstvu. Da se učenje buržoaske istorije, idealističke filozofije i veronauke, kao i ostalih predmeta koji reakcionarno utiču na psihu omladincata i svega onog gde se raskrinkavanje škole može najbolje iskoristiti, zameni racionalnom i progresivnom nastavom zasnovanoj na markističkom učenju i materijalizmu.

Srednjoškolskoj omladini se preporučivalo čitanje dela Karla Marks-a, Fridriha Engelsa, Maksima Gorkog i drugih klasika marksizma, socijalističkog realizma i pisaca socijalne literature, istupanje protiv onih profesora koji iskorisćuju svoje položaje za nametanje svojih nenaučnih stavova, gledišta i shvatanja, kao i protiv režima koji je zaveden u srednjim školama, protiv plaćanja raznih fondova, školarine, taksa i tome slično, kojim se želelo spričiti školovanje dece siromašnih slojeva. U tom cilju napredna omladina je pozvana da istupa i štrajkuje protiv ovakve škole i reakcionarne nastave, da štrajkovima i drugim akcijama bojkotuje takvu nastavu i zastarelu školu i traže njen demokratsko osavremenjavanje²⁴.

Omladini je preporučeno da u tom smislu iskoristi literatura, muzička, sportska, kulturna i društva koja srednjoškolci stope na raspolaganju a u cilju njihovog usmerenja »u levo« stvaranjem komunističkih grupa i celija, širenjem revolucionarne literature, brošure, letaka i usmene agitacije. Osnovni zadatak omladine je u tim uslovima da se bori protiv diktature, rata i fašizma, a za vladu radnog naroda. Ove zadatke srednjoškolska omladina, ističe se u cirkularu,

20. ACK SKJ, Memoarska grada (skraceno MG) 341 – Secanje Jožefa Hedriha; Milan Dubajic, *SKOJ u Subotici 1919-1945* (u knjizi *Cvet slobode* Subotica 1980, 72–73).

21. D. Kecic, D. Milanovic, nav. delo; 171–174; D. Kecic, *Klasne borbe u Vojvodini 1918–1941*, Novi Sad 1969, 149–153.

22. MR DO, br. 16398 – cirkular br. 1/1935.

23. MR DO, br. 16398 – Direktiva Školskog komiteta SKOJ-a.

24. MR DO, br. 16398 – Direktive Školskog komiteta SKOJ-a; MR DO br. 16397 – Naprednoj srednjoškolskoj omladini.

može ostvariti samo u savezu sa omladinom gradova i sela, sa radničkom, studentskom i seoskom omladinom.

•Brim i boljevičkim sprovođenjem ovih odluka revolucionarna omladina će se najbolje pripremiti za taj momenat i za predstojeće klasne borbe istorijskih razmera i istorijskog značaja.²⁵⁾ U tom pravcu zalagao se i Akcioni odbor za stvaranje Saveza radne omladine grada i sela. Pred ovim savezom, kao sastavnim delom *Narodnog fronta za mir i slobodu* bili bi zadaci njegove borbe za rešavanje ekonomskih, kulturnih i političkih problema celokupne omladine i to za demokratske, kulturne i političke slobode, za nacionalno pravo, i borbu protiv rata i fašizma²⁶⁾. Posebni zadaci stavljeni su pred radničku omladinu kako bi se olakšao njihov težak položaj i pospešilo njihovo okupljanje na platformi Narodnog fronta i akcionog jedinstva. O tim zadacima, posebno se govori u jednom cirkularu iz tog vremena, a u kome se pored ostalog ističe: »Osnovna zadaća organizacije SKOJ-a jeste organizovanje radničke omladine. Osnovi njenih svakodnevnih zahteva i zajedničke borbe sa odraslim radnicima i organizovanje samostalnih omladinskih štrajkova uz aktivnu pomoć odraslih radnika²⁷⁾.

Posebni zadaci stavljeni su pred mlade komuniste u radu među mladim poljoprivrednim radnicima, izuzetno značajnim društvenim segmentom u izrazito agrarnoj strukturi Vojvodine, u kojoj je od nekoliko stotina hiljada agrarnih proletera bilo oko sto hiljada mladih poljoprivrednih radnika. Uz preporuke za ulazak u njihove strukovne organizacije, u Zemaljski savez poljoprivrednih radnika i zahteva za pomaganje njihove političke i ekonomske borbe. Od mladih komunista je posebno traženo da učine sve da tu armiju seoskih proletera idejno vaspitavaju i u njenim redovima dalje šire i jačaju revolucionarni duh i šire svest o životnoj potrebi najtešnje akcione saradnje i povezivanja industrijsko zanatskog i agrarnog proletarijata. Da bi se ti ciljevi što uspešnije ostvarili mladim komunistima i svim progresivnim snagama na selu preporučivano je da ulaze i u druge legalne masovne političke, kulturno prosvetne, sportske i druge organizacije u kojima se okupljala i delovala omladina na selu²⁸⁾.

Ovakvom političkom akcijom KPJ i SKOJ-a, njihovim ulaskom u reformističke i sve druge sindikate i njihovo omasovanje i revolucionisanje, sa izuzetnim uspehom baš sredinom tridesetih godina, vodenje samo tih godina oko dve stotine, uglavnom ofanzivnih i uspešnih štrajkova, sa zapaženom ulogom mladih komunista i njima bliskih saboraca, redovi sindikalne organizacije agrarne sirotinje%px udesetostručeni su, a među njima bilo je desetak hiljada iz redova omladinaca i omladinki. Činjenica je, međutim, da u vremenu od 1935. do 1937. godine u Vojvodini nije postojala pokrajinska organizacija komunističke omladine, već da su u određenom periodu delovale pojedine omladinske grupe i organizacije mladih komunista koje su u suštini delovale u duhu direktiva partijskih foruma i organizacija, političkih opredeljenja i ciljeva borbe revolucionarnog pokreta samostalno ili u sklopu udruženih opozicionih gradanskih političkih partija i njihovih omladinskih organizacija²⁹⁾.

Delatnost organizacija SKOJ-a i naprednog omladinskog pokreta

Napredna omladina Vojvodine upravo tih godina, bez obzira na organizacionu rascepkanost i usitnjenošću, regionalnu i nacionalnu ograničenost i samodovoljnost, izrasla je u značajnu komponentu političkog života, nezaobilazan faktor u svim važnijim političkim akcijama, pokretač i organizator brojnih akcija od zahteva za promenom položaja radničke, seljačke, dake i studentske omladine, osavremenjavanje nastave i studija, do borbe za radikalne društvene promene ukidanja podredenog položaja naroda Vojvodine i njihovog finansijskog iscrpljivanja i ekonomskog izrabljivanja strane režima i velikosrpske buržoazije, protiv nepovoljnog položaja Vojvodine u plaćanju poreza u odnosu na Srbiju i nejednakosti u raspodeli kredita, protiv iznošenja industrije iz Vojvodine, posebno protiv dovodenja na razna rukovodeća mesta i položaje u državnoj upravi i u vojsci samo Srbinjaca, za progresivno oporezivanje i odlaganje plaćanja seljačkih dugova, za jeftine seljačke kredite, za ukidanje kuluaka, za poboljšanje osiguranja radnika, pružanje pomoći

25. Isto.

26. MR DO, br. 12754 – Platforma Akcionog odbora za stvaranje Saveza radne omladine grada i sela.

27. MR DO, br. 12761 – Sindikati i radnička omladina.

28. MR DO br. 1988; D. Kecić, D. Milanović, nav. delo, 195–196, 353–354, 368, 389.

29. MR DO br. 16420, 17974, 21509; D. Kecić, D. Milanović, nav. delo 200

nezaposlenim i otvaranje javnih radova kako bi se najugroženiji mogli zaposliti³⁰⁾.

Napredni omladinski pokret borio se promenljivim rezultatom i uspehom na svim poljima, protiv mračnjaštva, reakcije i fašizma a za sve što je bilo za progres i demokratiju, za istinsku slobodu i ravnopravnost ljudi i naroda i narodnosti. On se posebno borio za mir i savez sa Sovjetskim Savezom, za radikalnu promenu društveno političkih odnosa, za demokratsko preuređenje jugoslovenske države na federalativnom principu i autonomnu Vojvodinu³¹⁾.

Napredna omladina Vojvodine bila je često pokretač i idejni inicijator brojnih političkih, ekonomskih i drugih akcija radničke, studentske, srednjoškolske i seoske omladine

za rešavanje životnih problema mladih. Radnička omladina je bila najznačajniji činilac i stožer omladinskog pokreta. Ona se masovno uključuje u sve važnije političke akcije demokratskih i progresivnih snaga, na platformi Fronta narodne slobode odnosno Narodnog fronta i u okviru aktivnosti Jedinstvene radničke partije, Vojvodanskog pokreta i Udruženja gradanske opozicije. Ona je posebno delovala preko omladinskih sindikalnih sekcija i bila najborbenija snaga u sindikalnoj delatnosti, i njihovoj borbi za poboljšanje položaja radništva i agrarne sirotinje, u kulturno prosvetnoj i sportskoj aktivnosti, u čitanju i rasturanju napredne literature, listova i časopisa, u organizovanju putujuće URSSove biblioteke kao i radu pokretne biblioteke časopisa *Hid*, i tome slično³²⁾.

Takovom svojom angažovanosti napredna radnička omladina je jačala klasnu svest među omladinom i radništvom, pospešila proces prikupljanja napredne omladine u redove sindikalno organizovanog radništva, i ponajviše uticala na

30. D. Kecić, D. Milanović, nav. delo, 223–236; *Srbobranički glasnik* br. 34, 25. VIII 1935, 1 – Problem zemljoradničkih dugova. *Srbobranički glasnik*, br. 42, 1/8. X 1936, 2 – Narodna demokratija i radni narod;

31. D. Kecić, D. Milanović, nav. delo 192; *Srbobranički glasnik* 33, 18. VIII 1935, 1 – *Raspoloženje u Vojvodini*; Isto, br. 52, 25. XII 1936, 2 – *Seljačka omladina i fašizam*; Isto, br. 21, 16. V 1937, 3 – *Izgledi fašizma kod nas!* Poslednja dva članka preneti su iz lista omladinskog pokreta *Nas život*.

32. U toj aktivnosti njoj su kao i čitavom revolucionarnom radničkom pokretu doprineli napredni radnički i omladinski listovi i časopisi kao što su *Narodna svest*, *Nas život*, *Hid*, *Nepszava*, *Rad*, *Radnik*, *Ujedinjeni sindikati*, *Drvodeljac*, *Gradevinski radnik* i drugi. U nekoliko mesta u to vreme delovala su kulturno umetnička društva „Abrasović“ kao napr. u Somboru, Vršcu i Sr. Mitroviću, dok su u nekoliko drugih gradova delovali kulturno prosvetni odbori ili radnički teatri u okviru URSS-a pod izrazitim uticajem komunista (Subotica, Novi Sad, Petrovgrad, Kikinda, Pančevo). U Novom Sadu je – sa prekidima u radu – od 1910. delovalo Kulturno etničko društvo „Radnik“. U većem broju mesta pod uticajem komunista i napredne omladine delovali su sportski klubovi „Radnički“.

tokove idejne homogenizacije radničkog pokreta i njegovog akcionog jedinstva^{33).}

Zadojena slobodarskim i naprednim idejama studentska omladina je upravo sredinom tridesetih godina bila dobro organizovana, vrlo aktivna i politički mobilna. Ona otuda odlučno istupa u odbranu autonomije univerziteta, za slobodu zbora i dogovora, traži povoljnije uslove školovanja i savremeniju nastavu. Studentska omladina organizuje akcije solidarnosti i preko svojih delegata učestvuje na skupovima napredne omladine sveta kao što su bili Medunarodna konferencija svetske omladine za mir u Brislu krajem februara i početkom marta 1936.³⁴⁾ Svetski omladinski kongres za mir u Ženevi krajem avgusta i prvih dana septembra 1936.³⁵⁾ ili Medunarodni kongres studenata socijalista i komunista, koji je održan sredinom 1937. godine u Parizu.³⁶⁾

U popularizaciji ove široko postavljene platforme za okupljanje demokratske i progresivne, pacifističke i antifašističke omladine sveta, u borbi za mir medu narodima kako u Jugoslaviji, tako i u Vojvodini angažovalo su se i mlađi komunisti i svoja opredeljenja širili kroz svoju raznovrsnu, na prvi pogled i sitnu, svakodnevnu delatnost, putem predavanja i priredbi, javnih istupa, akademija i zborova.

U kontekstu takvih aktivnosti i otvorenih istupa protiv rata i fašizma u svetu, reakcionarne politike režima u zemlji i sve intenzivnijeg diplomatskog i bilateralnog, ekonomskog i političkog vezivanja i oslanjanja vlade Milana Stojadinovića na fašističke zemlje Nemačku i Italiju, sve učestalijih sukoba i obraćunavanja demokratske i slobodarske omladine sa profašističkim i fašističkim organizacijama u radu tolerisanim i pomaganim od buržoaskih organa vlasti, – jačao je napredni omladinski pokret i učvršćivano jedinstvo mlađe generacije. U sklopu te aktivnosti pored većeg broja svečanih akademija, konferencija i zborova od posebnog značaja za vojvodanske okvire bilo je održavanje svećane akademije (na dan primirja) 11. novembra 1936. u selu Kumanu. Nije slučajno što je ova akademija održana baš u ovom mestu ako se zna da je u tom selu bio najmasovniji komunistički pokret u Vojvodini, da je tamo živeo i radio Lazar Milankov, sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu, da je u selu bilo preko četrdeset članova KPJ i veći broj mlađih komunista i jaka sindikalna organizacija poljoprivrednih radnika. Na akademiji, pred preko hiljadu učesnika, u svećano ukrasenoj sali govorio je, Ivo Lola Ribar, potonji sekretar CK SKOJ-a. On je govorio o radu i zaključima Svetskog omladinskog kongresa za mir održanog u Ženevi krajem leta 1936. godine, na kome je upravo on predvodio jugoslovensku omladinsku delegaciju. Njegovo izlaganje i akcenti o potrebi jačanja demokratskih i antifašistič-

kih snaga, posebno omladine, radi borbe protiv rata i fašizma naišli su na jednočesto odobravanje prisutnih^{37).} U tom znaku protekla je i omladinska mirovna konferencija u Beogradu 20. decembra 1936. na kojoj je uzelo učešće oko 60 delegata preko 40 omladinskih organizacija Srbije i Vojvodine. Na ovoj konferenciji je govoren o Svetskom omladinskom kongresu za mir održanom u Ženevi, a Ivo Lola Ribar je tom prilikom podneo referat o zadacima mirovnog pokreta u Srbiji i Vojvodini^{38).}

Napredna studentska omladina Vojvodine solidarisala se u to vreme (1945. – 1937.) kao i kasnije, sa opštим akcijama radničke studentske omladine Jugoslavije. Studenti Vojvodine odlučno su istupali u odbranu autonomije univerziteta pridružujući se borbi studenata Beogradskog univerziteta januara-februara 1935. a povodom studentskih akcija i ubistva od strane organa vlasti Mirkog Srzentića, studenta prava, hapšenja veće grupe studenata i njihovog upućivanja u tada otvoreni koncentracijski logor u Višegradu, gde su među 46. omladinaca bili i dvojica Vojvodana studenata Beogradskog univerziteta. Organizovanom borbom pod rukovodstvom Partije i SKOJ-a režim je bio prinudjen da posle dva meseca raspusti koncentracijski logor u Višegradu i oslobođi internirane studente^{39).} Studenti Vojvodine masovno su učestvovali i u generalnom političkom strajku studenata Jugoslavije aprila 1936. vodenom za odbranu političkih sloboda i autonomije univerziteta. Oni su uključeni i u mnoge druge političke akcije studentske i radničke omladine na platformi Narodnog fronta, naročito tokom 1936. i 1937. godine^{40).}

U ovim akcijama studenata tražilo se takođe i izmena konzervativnih uredaba kojima se praktično siromašnim studentima onemogućavalo da završe studije. Oni su zahtevali bolju i potpuniju zdravstvenu zaštitu studenata, koji su oko 25 posto bolevali od tuberkuloze, i tome slično.

Studentska omladina Vojvodine učestvovala je u opštjoj borbi za demokratiju, slobodu i jedan čovečniji život, za ravнопravnost studentkinja, – koje su postale snažan faktor u studentskom i društvenom životu. O ovim i drugim pitanjima govorilo se na zboru preko 3000 studenata održanom u Beogradu 5. decembra 1937. kome su masovno učestvovali i Vojvodani studenti u Beogradu i predstavnici studenata Pravnog fakulteta u Subotici^{41).}

Revolucionarna omladina Vojvodine, radnička, studentska i seoska, bila je angažovana i u svakodnevnoj ideoško političkoj borbi, u širenju komunističkih spisa i zabranjenih publikacija. Zbog te svoje delatnosti mnogi su sredinom tridesetih godina bili hapšeni maltretirani i sudski kažnjeni.

Zbog komunističke propagande i širenja ilegalnog partitskog materijala krajem 1935. bilo je uhapšeno i saslušavano oko 50 lica u Sr. Mitrovici početkom 1936. Organizator ove masovne ilegalne akcije, Aleksandar Radić, student prava osuden je na godinu dana zatvora^{42).} U masovnoj partitskoj provali krajem 1936. medu preko 180 pohapšenih komunista i njihovih saradnika širom Vojvodine bilo je skoro polovina onih iz redova radničke, seoske i studentske omladine, i to iz skoro svih nacionalnih struktura^{43).} Napredna omladina pojedinih mesta Vojvodine masovno učestvuje u brojnim ekonomskim i političkim strajkovima 1936. i 1937. godine. Ona je već u drugoj polovini 1935. angažovana u mnogim opozicionim i narodnofrontovskim političkim akcijama.

33. Radništvo Vojvodine sredinom tridesetih godina bilo je samo svojim nezнатnim procenom sindikalno organizovan. Najviše ih je bilo u redovima Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (skraćeno – URSS). Ovaj Savez je bio u to vreme u rukama bivših članova reformističke Socijalističke partije Jugoslavije koja je zabranjena, kao i građanske partije uvedenjem monarhističke diktature januara 1929. Poljoprivredno radništvo je bilo organizovano u Žemaljskom savezu poljoprivrednih radnika Jugoslavije koji je delovao u sklopu URSS-a. Grafički radnici su bili sindikalno organizovani u Savezu grafičkih radnika. Bankarski privatni i drugi činovnici bili su organizovani u Savezu bankarskih osiguravajućih trgovackih i industrijskih činovnika (skraćeno – SBO-TIČ). Deo radništva bio je organizovan od Opštег radničkog namešteničkog sindikata Jugoslavije (skraćeno ORNSJ). Sredinom 1936. za vreme prve vlade Milana Stojadinovića i uz njegovu blagoklonost formiran je rezimsko poslodavački sindikat pod imenom Jugoslovenski radnički savez (skraćeno – JUGORAS) kome je predsednik bio Dragiša Cvetković, potonji predsednik vlade (Danilo Kecić, *Klasne borbe u Vojvodini 1918–1941*, Novi Sad 1969, 145–146, 158; Dr Danilo Kecić, *Borba za realizaciju Tito-vih strateških taktičkih konceptacija u sindikalnom pokretu u Vojvodini do 1941. godine* (u knjizi – Tito, radnička klasa i sindikati) Beograd 1979, 399–411 i dr).

34. Na Medunarodnoj konferenciji svetske omladine za mir učestvovao je ispred Udrženja jugoslovenskih studenata za svetski mir Gligorije Gligorović – Zlatić, kandidat prava iz Novog Sada. Isti je bio jedan od osnivača desničarskog Udrženja jugoslovenskih studenata u Novom Sadu 1936. (*Dan*, 230 i 234 od 3. i 8. X 1936. i 68, 26. III 1937. 8)

35. Na svetskom omladinskom kongresu za mir u Ženevi (31. avgust – 6. septembar 1936) bilo je oko 450 delegata preko 220 organizacija iz 35 zemalja (*Solidarnost* 28 i 40 od 9. VII i 1. X 1936. 2 i 3). Među devet delegata i četiri posmatrača iz redova jugoslovenske omladine na celu su Ivojlo Ribarom Lolum, bio je i Vojvodan Lazar Uđovićki, komunista, u ime jugoslovenskih studenata u Pragu (MR DO, br. 9708; *Naš život* 20. XI 1936. 6. M. Vasić, nav. delo, 420 i 426).

36. Na ovom Kongresu održanom od 15 do 18. avgusta 1937. medu 170 delegata iz mnogih zemalja sveta bilo je i nekoliko predstavnika vojvodanskih studenata. Na kongresu je stvorena alijansa studenata socijalista i komunista pod imenom Medunarodni savez studenata za socijalizam. (*Proleter*, avgust 1937, 3–4; *Naš život*, br. 10. I. IX 1937). Odlažan je pravilan Medunarodnog omladinskog dana koji je održan u Parizu 15. avgusta 1937. a na kome je uzeo učešće i vojvodanska delegacija korisena je za odlazak iz Francuske u Španiju za borbu protiv fašističkih snaga. Važna napomenuta da su slični kongresi i konferencije antifašističke omladine, studenata i žena održavani i ranijih godina. Svetski omladinski kongres protiv rata i fašizma održan je u septembru 1933. u Parizu. Istog meseca i godine u istom gradu održana je i Medunarodna studenska konferencija protiv rata i fašizma. Svetski kongres žena protiv rata i fašizma održan je avgusta 1933. takođe u Parizu. A Svetski kongres studenata protiv rata i fašizma bio je u Brislu krajem decembra 1934. godine.

37. MR DO br. 6765 – Zapisnik sa sastanaka Mite Trifunagica: *Slobodna misao*, 47, 29. XI 1936; Zagorka Koncar, Ljubomir Tabaković, *Uvek u borbi*. Novi Sad 1970, 123–126 i 354. M. Vasić, nav. delo, 430.

38. ACK SKJ, Narodna omladina Jugoslavije, red. broj 738/1936; M. Vasić, nav. delo, 431.

39. Među ovim studentima bili su Vojvodani, Branko Vujić student tehnike i Mirko Jankov student medicine. U ovom grupi bili su tada već poznati komunisti, a kasnije istaknuti ličnosti komunističkog pokreta: Veljko Vlahović, Svetozar Vukmanović, Cvjetko Mijatović, Ugljesa Danilović i drugi (Milica Damjanović, *Napred studentski pokret na Beogradskom univerzitetu*, knjiga II, Beograd 1974, 172–173).

40. *Istorija Saveza komunista Jugoslavije* (kolektiv autora) Beograd 1985, 138; Milos Minic, *Aprilijski strajk studenata Beogradskog univerziteta*. Godišnjak Muzeja grada Beograda, knjiga II, Beograd 1955, 493–500.

41. *Naš život*, 14. i 19. VIII 1938. 1 – Opšti studenti zbor: *Revolucionarni radnički pokret u Subotici*, tom IV, 1938–1941. – Izbor i objašnjenja o Danilo Kecić, Subotica 1975, 43–45. Na ovom zboru od Vojvodana govorili su Gordana Čačićević, student medicine, kasnije član PK KPZ za Vojvodinu i jedan predstavnik studenata Pravnog fakulteta u Subotici.

42. Arhiv Sremu, Poglavarstvo trgovina Ruma, rd. br. 1228 od 11. januara 1937.; MR DO, br. 13035; Arhiv Sremu, Okružni sud Sr. Mitrovica, br. I/89/1936.

43. U nekoliko pravala i hapšenja krajem 1936. bilo je isšeno slobode i oko stotina mlađih komunista Vojvodine i njihovih bliskih saradnika. Među ovima bili su i poznati komunisti Radovan Trnac, Slavko Muncarić, Dejan Branković, Stevan Lakajić, Stevan Konjović, Zoltan Gros, Tibor Gotesman, Marko Stojanović, Ivan Vioglavin, Aleksa Bogatoški, Milovan Adamović, Ivan Radusin i drugi. (MR DO, br. 6216, 6751, 6752, 6808, 6845, 6854, 6981 i 6982; *Hirido*, 138, 17. VI 1937. 2; D. Kecić, *Presuda Državnog suda za zaštitu države članovima Komunističke partije Jugoslavije za Vojvodinu od 2. juna 1937. Istraživanja* br. 8. Novi Sad 1979, 421–478).

Ona je aktivan učesnik zborova udruženja opozicija na kojima istupaju i komunisti, kao u Rumi 29. septembra, Kikindi 28. oktobra, Petrovgradu 10. novembra, u Novom Bečeju, Melencima, Kumani, Mokrinu, Sremskoj Mitrovici i drugim mestima krajem 1935. i tokom 1936. godine. Ona je angažovana u političkoj borbi protiv delatnosti pristalica profašističke organizacije »Borba« Svetislava Hodere, i »Zbora« Dimitrija Ljotića koja je sredinom tridesetih godina širila svoj uticaj među imućnjim seljaštvo i Nemcima naročito u Banatu, ali i u drugim sredinama⁴⁴). Revolucionarne snage i napredna omladina vodile su upornu političku borbu protiv štetnih indoktrinacija profašističkih organizacija »Borba« i »Zbora« koje su svoju ideologiju širile u nekim gradovima i selima Vojvodine, nalazeći uporišta i među srednjoškolskom omladinom iz imućnjih gradanskih i bogatijih seljačkih porodica najtešnje saradujući sa nemačkom fašističkom organizacijom »Kulturbund«.

Akcijama progresivne omladine onemogućeni su mnogi zborovi i skupovi pristalica »Zbora« i »Borba«, slabo njihov razoran i defetištički uticaj na vojvodansku omladinu. Nasuprot ovim pokretima, progresivna demokratska, slobodarska i antifašistički opredeljena omladina okupljala se i sve plodotvorne politički delovala sa platforme Fronta narodne slobode, u kojoj su značajnu ulogu imali Komunistička partija i Savez komunističke omladine Jugoslavije⁴⁵). U kontekstu tih aktivnosti valja posmatrati i štrajk oko 100 gimnazijalaca u Pančevu decembra 1935. zbog čega je šest učenika bilo isključeno iz gimnazije⁴⁶), protestni štrajk maturanata trgovачke akademije protiv zastarele nastavne krajem decembra iste godine u Somboru⁴⁷), demonstrativni istup učenika petog i šestog razreda gimnazije u Beloj Crkvi na sahrani početkom juna 1935. supruga jednog mladog komuniste u Kusiću. Sličnog sadržaja i karaktera bila je protestna povorka pri sahrani krajem novembra 1935. Milana Kneževića, poznatog komunista iz Mokrina kojom je istupao i Radovan Tunić, mladi komunista i organizator komunističkog pokreta u selu i okolini i potonji narodni heroj⁴⁸).

Raznolik i uspešan je bio rad i organizacije SKOJ-a u subotičkoj gimnaziji 1936. godine, mada su ovde organi vlasti otkrivali i kažnjavali pojedine pripadnike komunističkog pokreta. Tako je februara 1936. uhapšen Đoko Jovanović učenik sedmog razreda gimnazije i osuden na deset meseci zatvora i isključen iz svih srednjih škola u zemlji⁴⁹.

Značajne pozicije imao je napredni omladinski pokret u Trgovackoj akademiji 1935./6. u Petrovgradu gde je SKOJ uspešno legalno delovao preko dačkog kružoka i zidnih novina. U tom radu posebno su se isticali učenici četvrtog razreda ove škole, mladi komunisti Roza Šulman Ruža, Valerija Božin, Lancika Tatar Kiš i Branko Gleda. Sa njima je najtešnje saradivao profesor Arpad Lebl, komunista. U svom radu ova grupa bila je povezana sa naprednim srednjoškolskim pokretom u Zagrebu koji je izdavao svoje zidne novine *Skamija*. Posle zabrane ovih zidnih novina u Zagrebu policija je ušla u trag ovih veza sa naprednim učenicima u Petrovgradu. Zbog svoje revolucionarne delatnosti, širenja komunističke ideologije preko kružoka za izučavanje komunizma i izdavanje zidnih novina pomenute učenice udaljene su iz škole juna 1936., a profesor A. Lebl bez dokaza krivice bio je od školskih organa vlasti po kazni premešten sa službom u Makedoniju, u Bitolj⁵⁰.

44. Zarko Zrenjanin Uča, *Izabrani spisi*, Izbor i objašnjenja dr Danilo Kecić, Novi Sad 1974, 123 i 172; Svetozar Marković Toza, *Izabrani spisi*, Predgovor, izbor i objašnjenja dr Danilo Kecić, Novi Sad 1974, 41 i 48; D. Kecić, D. Milanović, nav. delo, 141, 172, 181; *Obzor*, 29. 7. II 1937, 3; *Glas omladine* 5, 14. XI 1935, 1; Mladen Stefanović *Zbor Dimitrija Ljotića*, Beograd 1984, 29, 48, 84, 85. »Zbor« je skracenica naziva ove organizacije – Zadružna borbeni organizacija rada. Ljotićevci pored svog organa *Zbor – Erwache sredinom* tridesetih godina izdavali u Petrovgradu i svoj lokalni stranacki list *Budjenje*.
45. ACK SKJ, KI, MF 46/259/329-330; Subotica, Sečanja... 232 – 333; Vida Brčin, *Vise od života*, Bečeј 1980, 44 – 45; Svetozar Marković Toza, *Izabrani spisi*.
46. Istoriski arhiv Pančeva XXX 1/6 – D – 69 – 80 – Saslušanje gimnazijalaca u štrajku 1935.; *Pančevačka gimnazija* 1863/64 – 1963/64, Pančeva 1964, 41; *Naplo*, 344, 14. XII 1935, 3 i 348, 18. XII 1935, 5.
47. *Zajednica* (Sombor) 3.22. XII 1935, 2. U Somboru je decembra 1935. bio tročasnovni protestni štrajk maturanata trgovacke akademije.
48. Na ovoj sahrani 5. juna 1935. istupili su sa komunističke pozicije Stanko Bradvarčević i Živa Janoš učenici gimnazije i Mladjen Draganić tada vec kod organa vlasti poznati komunista. Oni su javno kritikovali postojeći »poredak u zemlji i važeće zakone, izlažući ih prezrenju kao i sam crvenki obred«. Vlasti su ih zbog ovoga kaznile sa po trideset dana zatvora (AV, Upravno odeljenje, II/2 broj 40101 od 14. juna 1935). Milan Knežević je umro posle izdržavanja kazne zbog komunističke aktivnosti. Kaznu je izdržavao od oktobra 1933. do maja 1935. Zbog pogoršanja zdravlja, zadobijene infekcije i nemarnosti lekara u Kikindi M. Knežević je novembra 1935 umro (Album, *Vojvodina u borbi*, Novi Sad 1963, 116; dr Dušan Popov, *Mokrin u revoluciji*, Novi Sad 1986, 239 – 244).
49. Milan Dubajić, *Portreti*, Subotica 1976, 119.
50. Dr Arpad Lebl, *Lutnja i saznanja*, 67 – 85; *Hirado*, 128, 3. VI 1936, 3 – Zbog komunizma isključene tri učenice iz Trgovacke akademije u Petrovgradu, MR – DO br. 16445; Spomenica Ekonomiske škole u Zrenjaninu 1966.

Sa započetim uspehom delovala je organizacija mladih komunista u kikindskoj gimnaziji 1935/36. godine. Svoj rad među nekoliko stotina učenika ove škole komunisti su razvijali marksistički pogled na svet i širili komunističku ideologiju preko literarne družine »Dositje«, aerokluba »Naša krlja«, kroz organizacije »Skaut« i »Soko«, i druge forme okupljanja i organizovanja učenika. Uspešan rad desetak mladih komunista ove škole bio je presećen u velikoj provali u redovima KPJ i SKOJ-a krajem novembra 1936. Decembra iste godine bila je otvorena ova organizacija, a njeni organizatori Andrija Čosić, Kosta Sredojević, Lidija Aldan bili su od školskih organa vlasti isključeni iz škole. Andrija Čosić, učenik osmog razreda gimnazije je bio lišen slobode sa grupom kikindskih komunista i izveden pred sud.

Ostali su bili saslušavani od Državnog tužioca suda za zaštitu države, ali nisu bili izvedeni pred sud niti je protiv njih podignuta optužnica⁵¹). Zbog utvrđenih ideoloških veza sa ovom grupom učenika iz gimnazije je bio udaljen Miodrag Gruić, suplent. Isti je potom bio premešten za supletnu u novosadsku gimnaziju pa je u Novom Sadu ponovo lišen slobode i izveden pred Okružni sud pod optužbom da je u kikindskoj gimnaziji tokom 1936. radio na širenju komunističkih ideja i na organizovanju komunističke organizacije. Međutim, dobrom odbranom, a u nedostatku krivičnih dokaza isti je oslobođen optužbe krajem aprila 1937⁵²).

Zbog širenja napredne i zabranjene literature, a na prijavu dvoje profesora, kikindske gimnazije, belogardejaca emigranata iz Sovjetske Rusije sredinom 1937. godine bio je saslušavan Aleksandar Gruić, učenik šestog razreda gimnazije. Isti je u dogovoru i u saradnji sa Mirkom Daljevim studentom slikarstva iz Kikinde širio i čitao u internatu zabranjene časopise, listove i knjige. Kako je sve ovo otkriveno, a direktor dr Ilija Sindik nije ništa preduzimao da se isti učenik kazni niti je slučaj izneo pred nastavničko veče, pravда jući svoj postupak pedagoškim motivima, jer je reč o učeniku koji nije imao još ni sesnaest godina pa je na njega valjalo drugačije vaspitno uticati, što Ministarstvo prosvete nije prihvatalo kao adekvatno rešenje uz klevete koje su protiv njega imali pomenutih dvoje profesora, napredni i partijani naklonjeni direktor škole je bio kažnen sa umanjenjem funkcionalnog dodatka i dodatka na skupocu⁵³).

Za nekoliko drugih srednjih škola u Vojvodini prosvetni organi vlasti su utvrdili da u njima pojedini profesori rade u komunističkom duhu, da u tom cilju neki profesori srpskohrvatskog jezika daju učenicima za pismene sastave takve teme u kojima u tom pravcu najneposrednije i najbolje mogu da utiču na omladinu.

Tako se za profesora srpskohrvatskog jezika i profesora istorije u subotičkoj muškoj gimnaziji početkom 1936. ističe da vaspitavaju omladinu u komunističkom duhu što se vidi i po tome što neki učenici viših razreda pišu pismene zadatke sa lako prepoznatljivom komunističkom indoktrinacijom⁵⁴). Slično je konstatovano od viših organa školskih vlasti i za profesora srednje ekonomске škole u Petrovgradu, zatim za jednog profesora u rumskoj gimnaziji, za dvoje profesora u vršačkoj učiteljskoj školi, za profesora srpskohrvatskog jezika u somborskoj gimnaziji, za nekoliko učitelja i drugih pedagoških poslenika⁵⁵).

Protiv ovakvih prosvetnih radnika primenjivane su kaznene mere. Pojedini profesori, za koje je utvrđena određena krivična odgovornost bili su otpuštni iz službe, ili za izvesno vreme suspendovani. Mnogi su samo zbog sumnje da deluju u komunističkom duhu premeštani po kazni u druge gradove, ili na teže uslove rada. Najviše ih je po kazni upućivano na rad u Makedoniju⁵⁶.

51. Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd, 26 I – 3.7; AC SKJ, zbirka Ministarstvo prosvete, MF 72/229/324 – Komunistička akcija u kikindskoj gimnaziji; Istoriski arhiv Novi Sad, Sresko načelstvo, pov. br. 199/1937; MR – DO, br. 2268 – Srednje školski pokret u Kikindi 1935 – 1941; MR – DO br. 6882 – proces Lazar Milankovića; Magda Simin, *San mladosti*, Novi Sad 1983, 98 – 99.
52. Miodrag Gruić je rodom iz Bašaida pa je komunističke ideje širio ne samo u gimnaziji već i u rođnom mestu. U novosadskoj gimnaziji je radio 1937. pa je zbog ranije komunističke delatnosti u Kikindi, bio uhapšen u Novom Sadu i tu pred Okružnim sudom saslušan početkom 1937. U nedostatku krivičnih dokaza M. Gruić je oslobođen optužbe i pušten na slobodu krajem aprila 1937. [IA Novi Sad, Sresko načelstvo, pov. br. 199/1937]
53. AC SKJ, zbirka Ministarstvo prosvete, MF 72/293/321-359. Direktor kikindske gimnazije dr Ilija Sindik je posle drugog svetskog rata radio kao redovni profesor na katedri za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Ministarstvo prosvete cenilo je da je dr I. Sindik odgovoran za pojавu i tolerantan odnos prema širiteljima komunističke ideologije, zabranjenih listova časopisa i knjiga pa ga je kaznilo sa umanjenjem deset posto položajnog dodatka i dodatka na skupocu (Isto).
54. Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Beograd (stara signatura) br. 15199 od 2. marta 1936.
55. AV, KBU, II/2 br. 362/1937; AC SKJ, zbirka Ministarstva prosvete MF 72/299/324-359 i MF 72/293/412-417; MR – DO, br. 20151, snimci 935-937, 949; MR – DO, br. 16445, 21121, 21125, 21128, 21141 i 21146; *Dan* 229 i 236 od 2. i 10. X 1936; dr Arpad Lebl, nav. delo, 67 – 85; Kosta Mitrović, *Pod kulom vršaćkom*, Vrsac 1969, 28, 34 i 39.
56. Isto.

Učenici, pak, koji su pisali pismene sastave sa nekim naprednjim, demokratskim i komunističkim pristupom bili su kažnjavani udaljavanjem iz izvrsno vreme iz škole. Predloge za njihovo izbacivanje iz škole kao po pravilu davali su pojedini režimski nastrojeni profesori i vlastima lojalni školski inspektor. Tako je, bliski saradnik KPJ, Kamenko Gagrin, učenik osmog razreda somborske gimnazije, kasnije sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za zapadnu Bačku i jedan od organizatora narodnooslobodilačkog pokreta u tom kraju, bio isključen maja 1938. na dve godine iz škole zbog pismenog sastava iz srpskohrvatskog jezika pisanog oktobra 1937. na stihove Ive Vojnovića – »Zašto li se majko, ljudi (kolju) kad se klasjetakoli jepo žuti«⁵⁷). Kako je K. Gagrin svoj pismeni sastav dobrim delom posvetio borbi španskog naroda protiv kontrarevolucije i o njoj pisao sa simpatijama, osudjući fašističke sile, Nemačku i Italiju, a posebno vodu Trećeg Rajha Adolfa Hitlera kao glavne krvice za ova teška krvoproljica kao i zbog ukazivanja na opasnost sa te strane za mir, demokratske tekovine u svetu i nezavisnost Jugoslavije, školski inspektor velikosrpskih nazora i četničkog opredeljenja ocenio je naknadno po dolasku u ovu gimnaziju i pregledu pismenih radova da je i ovaj rad, kao i neki drugi, pisan sa antidržavnih pozicija i u komunističkom duhu. Tako je pored K. Gagrčina iz istog razloga iz gimnazije tada bio isključen još jedan učenik, a dvojica učenika su bili kažnjeni ukorom razrednog veća⁵⁸.

Povodom kažnjavanja naprednih profesora i njihovog premeštanja u nekim srednjim školama pod rukovodstvom mladih komunista organizovani su demonstrativni istupi i protestni štrajkovi. Tako su juna 1936. u Petrovgradu komuniści predvodili demonstracijama zbog udaljavanja iz škole svog omiljenog profesora Arpada Lebla i izbacivanja tri napredne i uzorne učenice iz Trgovačke akademije⁵⁹. A septembra 1936. u Vršcu je partijska organizacija u Učiteljskoj školi organizovala protestni štrajk učenika i učenica ove škole zbog naredbe Ministarstva prosvete da se iz ove škole po kazni premeste dvoje progresivnih profesora osumnjičenih da su idejno uticali na odredena istupanja učenika u školi i u internatu⁶⁰). Zbog ovog štrajka okvalifikovanog od školskih organa vlasti da je idejno komunistički ozračen iz Učiteljske škole bilo je isključeno osam, a njih dvadesetšešest je kažnjeno ukorom razrednog veća ili ukorom direktora⁶¹.

Analogno ovim protestnim akcijama, štrajkovali su maturanti gradevinskog odseka Srednjotehničke škole u proljeće 1937. u Novom Sadu. Ovom akcijom rukovodila je grupa naprednih omladinaca Milan Jakšić iz Kikinde, Milorad Garabantin i Vladimir Bojanić iz Novog Sada, Rudolf Pelzer iz Osijeka, Sreta Savić iz Sremske Kamenice, i drugi. Ovi omladinci su samoinicijativno, bez neposredne veze sa Partijom i SKOJ-em organizovali kružok Komunističke omladine (KOM). Preko literarne družine i drugim aktivnostima oni su se zalačili za razvijanje naprednih ideja u školi. U njihovim redovima bilo je više naprednih, pa i komunistički opredeljenih omladinaca, koji su direktno saradivali sa Omladinskim kulturno privrednim pokretem (OMPOK)⁶².

Neposredni povodom ovom štrajku bilo je kažnjavanje jednog učenika četvrtog razreda isključenjem iz škole zbog protestnog odbijanja, da poseti antisovjetsku i antikomunističku izložbu »Pro Deo« (»Za boga«)⁶³). Jednodnevni protestni štrajk je okončan delimičnim uspehom. Učenici su se vratili nastavi uz pismo obećanje uprave škole da neće progoniti organizatore i učesnike u štrajku. Uprava škole, međutim, nije prihvatala zahtev štrajkača da se poništi odluka o isključenju iz škole jednog učenika. I ova kao i druge slične akcije učenika, imala je veliki idejno-politički uticaj na učenike ne samo ove škole, već i drugih srednjih škola u gradu⁶⁴.

57. AC SKJ zbirka Ministarstvo prosvete MF 72/293/4 12–417. Tema za pismeni sastav uzeta je iz dela Ive Vojnovića, *Smrt majke Jugovica*.

58. Isto; Milenko Beljanski, *Hronika o radničkom pokretu i KPJ u Somboru i okolini 1918–1941*, Sombor 1968, 200–201.

59. A. Lebl, nav. delo, 67–85; *Spomenica Ekonomskog škole u Zrenjaninu* Zrenjanin 1968.

60. Štrajk je izbio u internatu Učiteljske škole odbijanjem učenika da prime hranu. Po kazni bili su premesteni iz ove škole profesori Nada i Rada Adamović (K. Mitrović, nav. delo, 39).

61. *Dan* 229 i 230 od 2. i 10. X 1936; MR – DO, br. 21138.

62. Sreta Savić, *Secanje na dački štrajk u Novom Sadu u proljeće 1937. godine*, Tehnika, organ Saveza inženjera i tehničara Jugoslavije, br. 7. jul 1961, 149–151; Sreta Savić, *Prvi štrajk u srednjotehničkoj školi*, *Dnevnik* 27. II 1977, 20.

63. Izložba »Pro Deo« otvorena je u novosadskoj gimnaziji 28. februara 1936. pa je posle prenošena u druga mesta širom Vojvodine (*Dan*, 48, 28. II 1936, 8). Početkom aprila 1937. ova izložba je ponovo postavljena u maloj dvorani Spomen doma (posle drugog svetskog rata zgrada Srpskog narodnog pozorišta) u Novom Sadu (*Dan*, 82, 11. IV 1937, 10).

64. Isto.
Iz škole je bio isključen Zarko Čirlić, učenik četvrtog razreda gradevinskog odseka, Srednjotehničke škole u Novom Sadu. Neki drugi učenici koji takođe nisu hteli posetiti ovu izložbu izbegli su kaznu jer su svoj izostanak privremeno opravdali lekarskim uverenjem i nekim drugim opravdanjem.

Napredni omladinski pokret bio je razvijen i u novosadskoj gimnaziji gde je pod uticajem komunista, među kojima se posebno ističe Viktor Rozencvajg, bio naročito uspešan »klubski život« kako je to ocenjeno i od civilnih organa vlasti i vojnih komandi⁶⁵.

Radi suzbijanja komunističke i marksističke ideologije medu gimnazijalcima i drugim srednjoškolcima u Novom Sadu je 1937. godine izgrađeno moderno dačko igralište kako bi se omladina otorgla od komunističkog idejnog ozračenja a okupljala i bavila sportom pod rukovodstvom »nacionalno« opredeljenih i režimu lojalnih profesora⁶⁶.

Zbog širenja komunističkih spisa i literature i zbog istupanja protiv profesora veronauke – koji je časove svog predmeta pomno koristio za govore protiv materijalističkog pogleda na svet i komunističke indoktrinacije medu omladincima, i u tom cilju na časovima veronauke čitao svojim učenicima propagandne antikomunističke i antisovjetske brošure – iz somborske gimnazije bili su 1937. isključena dva komunistički idejno opredeljeni učenici, Stevan Šaričanski učenik osmog i Ištvan Sentderdi učenik šestog razreda ove gimnazije. Njihovo isključenje iz škole organi školske vlasti obrazložili su tvrdnjom da su ovi učenici propagirali i širili komunističke ideje i druge antidržavne doktrine i da su time rušili autoritet svojih profesora, narušavali red i disciplinu u školi i obezvredivali nastavu pojedinih predmeta i profesora⁶⁷.

plinu u školi i obezvredivali nastavu pojedinih predmeta i profesora⁶⁸.

Zbog demonstrativnih istupa komunistički opredeljenih gimnazijalaca prilikom sudenja Slavku Munčanu i drugim komunistima u Okružnom sudu u Beloj Crkvi krajem oktobra 1936. i pokušaja da nasilno razvale od policije zaključanu i čuvana ulaznu vrata sudnice, koja je prethodnom agitacijom komunista bila prepuna posmatrača iz Kusića, Vračev Gaja, Krušćice i Bele Crkve, odakle su bili optuženi komunisti i njihovi bliski saradnici, pet učenika belocrkvanske gimnazije bilo je kažnjeno ukorom razrednog veća ili ukorom razrednog starašine⁶⁹.

65. MR – DO, br. 16445 – Komunistička akcija medu srednjoškolskom omladincu.

66. Isto.

67. M. Beljanski, nav. delo, 200.

68. Prilikom sudskega procesa Slavku Muncanu, Danilu Govedarici i drugima 22. i 23. oktobra 1936. pri Okružnom sudu u Beloj Crkvi partija je organizovala odbranu. Njegov agitacijom mnogi su došli da prate pretres. Sudnica je bila prepuna posmatrača a atmosfera više nego nanelektrisana. Nekoliko prisutnih je svojim upadnicama »remetilo red i rad suda«. O tome je okružni sudija u Beloj Crkvi, dajući izvestaj o ovom procesu Ministarstvu pravde između ostalog pisao: »Toliko je bilo raspaljeno da sam aktom skrenuo pažnju direktoru gimnazije na učenike, koji su mimo mojih opomena pokušali da uđu u salu. Povodom ovoga kažnjeni su mnogi od gimnazijske uprave« (AV, Apelacioni sud u Novom Sadu, pov. br. 3/57; AJ, Ministarstvo pravde, pov. br. 9 od 1. januara 1937; Istorijski arhiv Bela Crkva, Načelnstvo sreza belocrkvanskog, pov. br. 1636/1936). Među kažnjenim učenicima bilo je tri učenika sedmog, i po jedan učenik sestog i petog razreda gimnazije (Isto).

Pojačana aktivnost komunističke omladine, učestali protesti, zborovi i štrajkovi učenika srednjih škola, naročito u gimnazijama, širenje i čitanje napredne literature, listova, letaka i proglašala Partije i SKOJ-a a posebno brošure – *Srednjoškolci govore*, i drugog, dali su povoda organima vlasti da protiv protagonista te aktivnosti, preduzmu nove još organizovanje i strožje mera. U tom pravcu i pojedini vojvodanski ili regionalni listovi traže energetične mere školskih i civilnih organa vlasti. Hipertrofirajući ovaj pokret u srednjim školama u čitavoj zemlji, oni prenose ili pišu uvdonike i članke na temu – *Revolucija u gimnazijama*, tražeći radikalni obraćun sa nosiocima ovog antidržavnog pokreta⁶⁹).

Polazeci od teze da se protiv ideje može boriti samo idejom, a ne nekim represivnim merama buržoazija i organi vlasti su blagovremeno formirali takozvani Jugoslovenski antikomunistički komitet. Isti je doneo svoj program rada, počeo izdavati svoj *Biltan* i razvio raznovrsnu vrlo široko organizovanu antikomunističku propagandnu delatnost. Radi stvaranja antikomunističke atmosfere ovaj Komitet je izdavao veliki broj letaka i organizovao ideošku propagandnu delatnost u svim srednjim školama, na univerzitetima i pojedinim istrenutim fakultetima, poput Pravnog fakulteta u Subotici⁷⁰). U tom cilju u svim srednjim školama uveden je tzv. »nacionalni čas« jednom nedeljno i ustanovljene u srednjim školama i na fakultetima antimarksističke katedre. U svim srednjim školama formirani su uz to antimarksistički komiteti, odnosno savetodavni odbori za suzbijanje komunizma kod srednjoškolske omladine. U radu ovih svesrdno su ih pomagala pojedina nacionalna i nacionalističko udruženje, kao i sveštensvo⁷¹). Uz mnoštvo planski postavljenih predavanja koje su držali antikomunistički i antisovjetski zadojeni putujući predavači, regrutovani iz redova režima lojalnih elemenata raznih profesija i narodnosti u svim gradovima Vojvodine smenjivali su se predavači⁷²), koji su, uz putujući antikomunističku i antisovjetsku izložbu trebali da zaustave tadas naprednog i ojačalog revolucionarnog omladinskog pokreta⁷³). Da bi paralizalo ovaj pokret i uzajamni uticaj učenika jedne, na učenike druge škole, Ministarstvo prosvete je avgusta 1937. posebnom naredbom zabranilo učenicima srednjih škola da u toku školske godine prelaze iz jedne u drugu školu bez obzira na razloge, jer je utvrđeno da mnogi učenici to čine u cilju komunističke propagande i u cilju organizovanja komunističkih celija u školama⁷⁴.

Tako su mladi komunisti Vojvodine a nije ih bilo brojčano mnogo, sredinom tridesetih godina u vreme pregrupisavanja političkih snaga ispunjenih burnim dogadjajima i političkim sudarima, sa više ili manje uspeha, organizovano na širem planu i stihijno, grupno ili pojedinačno širili progresivne i demokratske slobodarske i revolucionarne ideje, jačali antifašističko raspoloženje u redovima mlade generacije, naročito u gradovima, bez obzira što napredna omladina Vojvodine, pogotovo komunistička, objektivno nije bila medusobno organizaciono povezana i što nije delovala kao jedinstvena vojvodanska omladinska organizacija. Samo su neke, i ne brojne akcije tih godina bile deo mladih komunista, dok se njihov veći broj nadilazeći snagu komunističkog pokreta objektivno javlja, kao rezultanta zajedničkih streljenja politički raznorodne, ali progresivne i antifašistički opredeljene, kako radničke, tako i seoske, studentske i srednjoškolske omladine.

Borba za akcione i organizaciono objedinjavanje demokratskih i antifašističkih omladinskih snaga

Sprovodenjem u život odluka i programa Sedmog kongresa Komunističke internacionale, Šestog kongresa Komunističke omladinske internacionale, Splitskog plenuma CK KPJ i Pokrajinske konferencije KPJ za Vojvodinu održanih od juna do kraja septembra 1935. omladinski komunistički pokret u Jugoslaviji, u uslovima učestanijih masovnih pravala

69. Zastava (Senta 13. IX 1936. 2; Vojvodina 26. IX 1936. 3 – 4). Oba ova članka – *Revolucija u gimnazijama* preuzeta su iz beogradskog lista *Narodna obrana*.

70. MR – DO, br. 15168, 15198 i 15210.

71. AC SKJ, Zbirka Ministarstvo prosvete, MR 72. 294/4 – 5; MR – DO, br. 20463/1937 – Rimokatoličko sveštensvo u crkvenim obredima drži propovedi protiv komunizma; K. Mitrović, nav. delo, 43 – 45. U nekim mestima organi vlasti su cenzurisale i pisma, jer se doslo do saznanja da se i putem pisma vrši komunistička indoctrinacija.

72. U istom, antikomunističkom duhu pisala je sve češće i režimski, desničarski, irredentistički i fašistički stampa: *Dan, Reggely Ujság, Deutsches Volksblatt, Deutsche Zeitung i drugi listovi*; *Dan*, 18. 28. II 1936. u i 82. 11. IV 1937. 10. MR – DO, br. 15210; AC SKJ, fond Generalstab (Staru signaturu) 18552; Istoriski arhiv Zrenjanin, Gradska poglavarstvo Petrovgrad, br. 15118/1937).

73. *Dan* 46. 28. II 1936. 8 i 182. 11. IV 1937. 10.

74. Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo prosvete, pov. br. 1369/1937.

i hapšenja rukovodstava i članova KPJ i SKOJ-a, i realizacijom novog kursa došlo je i u Vojvodini, kao i u drugim krajevima Jugoslavije do dezorganizacije i raspuštanja većine organizacija mladih komunista. Preporuke, posebno Šestog kongresa Komunističke omladinske internacionale da organizacije mladih komunista napuste dotadašnju praksu i prestanu da budu kopije ilegalne Partije, već da budu samostalna organizacija mladih komunista koja treba da radi bez tutorstva i neposrednog uplitanja Partije, kako se ne bi sputavala aktivnost i inicijativa mladih komunista i napredne omladine, dovele su do nesnaženja postojećih organizacija. Umesto ilegalnog rada, sektaštva i zatvorenosti u sebe, mladim komunistima je preporučeno da se što više neposrednije uključuju u rad legalnih naprednih omladinskih organizacija, društava i udruženja. Da bi se ovaj kurs mogao realizovati od organizacije mladih komunista tražena je njegova radikalna reorganizacija i legalizacija. Političkim radom i idejnim uticajem kroz legalne kulturno-sportske i druge omladinske organizacije, borborom za svakodnevne interese svih struktura omladine, slabljenjem uticaja konzervativnih, nacionalističkih i fašističkih organizacija, jačao bi se demokratski i antifašistički duh u redovima napredne omladine i ostvarivalo borbeno jedinstvo mlađe generacije. Takvom delatnošću i ostvarivanjem nove političke mladih komunista organizacija SKOJ-a je trebala da se legalizuje i postane političko i ideoško jezgro jedinstvene organizacije sve demokratske, progresivne i antifašističke omladine. Ove direktive organizacije SKOJ-a sprovidole su se uglavnom u prvoj polovini 1936. godine. Lišavanje slobode i osudom na duže i kraće vremenske kazne, robitje i zatvore centralnog rukovodstva SKOJ-a čelu sa Borisom Kidnićem, odvojenost rukovodstva KPJ u emigraciji od organizacija SKOJa i nerazumevanje dobijenih, često nejasnih i na terenu pogrešno shvaćenih direktiva viših partijskih i omladinskih komunističkih foruma, SKOJ se sredinom 1936. godine našao na organizacionom bespuću. U pojedinim sredinama to je dovelo do dezorganizacije, rasula i raspuštanja organizacija SKOJ-a⁷⁵). Tako su i u Vojvodini delom obnovljene i nove organizacije SKOJ-a prestale da postoje. Uzdignutiji članovi SKOJ-a primljeni su u redove KPJ, a svi zajedno angažovali su se sa promenljivim uspehom u realizaciji novog političkog kursa, pogotovo krajem 1936. i početkom 1937. kada je masovnom pravalom u redovima KPJ vojvodanska partijska organizacija praktično bila razbijena.

Došavši u zemlju maja 1936. Josip Broz Tito je mogao neposredno da se upozna sa nepovoljnim stanjem u redovima KPJ u zemlji, sa činjenicom da je SKOJ kao jedinstvena omladinska organizacija prestao da postoji. Da bi prevazišao nepovoljni politički trend, on već početkom 1937. preduzima čitav niz organizaciono političkih mera za sredivanje prilika u redovima KPJ i obnovi SKOJA. Već marta 1937. on formira Centralnu omladinsku komisiju pri Centralnom komitetu KPJ na čelu sa Ivom Lolum Ribarom, sekretarom, i Leo Matesom i Borisom Krajgerom⁷⁶). U cilju prevazilaženja nepovoljnog stanja u organizaciji mladih komunista Tito maja 1937. objavljuje u *Proleteru* ilegalnom organu CK KPJ – članak – *SKOJ na novom putu u kome daje uputstvo za reorganizaciju SKOJa i smernice za njegov budući rad*. U tom članku Tito između ostalog piše »Komunistička omladina Jugoslavije ima za sobom sjajne tradicije (...) Ali SKOJ nije bio masovna organizacija, SKOJ je bio samo kopija Partije. Nije bio povezan sa širokim masama omladine, nego je izolovan od te mase vodio borbu kojoj su se omladinske mase divile, ali nisu u njoj učestvovali. SKOJ je ignorirao ona pitanja koja interesuju najšire omladinske slojeve. On nije shvaćao svakodnevne potrebe omladine⁷⁷).

U tom smislu Tito konstatuje da se Skojevcima nisu oslobođili tih nedostataka, i da se kod mnogih skojevaca i organizacije opažaju »nedostaci sektaškog karaktera«. Da bi se ovo stanje promenulo Tito zaključuje da »SKOJ treba temeljito reorganizovati ne po nekom šablonu, već postepeno i prema uslovima svakog pojedinog mesta i pokrajine. Sjajna prosllost našega SKOJa obavezuje sve skojevce da hrabro skrenu na novi put, put približenja i uključivanja u masovne omladinske organizacije. (...) Ali taj omladinski pokret obuhvaća kod nas samo jedan mali dio omladine i to isključivo u gradovima i uglavnom studentsku i djelomično radničku omladinu. Seoska omladina uopće nije obuhvaćena (...).

75. MR – DO, br. 16445 – odlomak o zaključima Plenuma CK KPJ od aprila 1936.

76. Ova Komisija je odlukom Centralnog komiteta KPJ sredinom 1938 imenovana u Centralni komitet SKOJ-a.

77. Josip Broz Tito, *Sabrena djela*, tom treći, Beograd 1977, 81 – 83.

U svome radu napredna omladina treba više pažnje posvetiti nacionalno kulturnim pitanjima, pitanjima prosvjete, itd. Više pažnje omladinskim potrebama, više sadržine i raznolikosti u životu omladine, obogaćen sadržajno život omladine omogućiće stvaranje masovnih nacionalnih saveza omladine, jer će ju to privlačiti. (...)

Udrživanje raznih omladinskih organizacija u nacionalne saveze, bilo u kojoj pokrajini, bilo bi štetno vještački formirati ako uslovi za to još nijesu sazreli. Bolje je organizovati najpre saradnju po raznim pitanjima omladine. Pripremanje i stvaranje jakih nacionalnih saveza kao, na primjer, Hrvatske, Slovenije, Srbije, Vojvodine itd. biće od ogromne koristi u borbi za mir. No stvaranjem snažnih nacionalnih pokreta omladine ne znači da sada prestaje veza i saradnja između omladine iz raznih krajeva Jugoslavije⁷⁸.

U uslovima političkih previranja u društvu, konstituisanja i delatnosti opozicionog Vojvodanskog pokreta vodenog u okviru Udrženja opozicije od Samostalne demokratske stranke i njenog lidera Dušana Duke Boškovića, sa određenim uticajem Demokratske stranke, kao i sve izrazitijeg nastupa Zemljoradničke stranke, a posebno njene levice na čelu sa dr Dragoljubom Jovanovićem i ne malog uticaja Hrvatske seljačke stranke na čelu sa dr Vlatom Maćekom naročito među hrvatskim življenjem u Bačkoj i Sremu, u uslovima okupljanja i političkog angažovanja Slovaka oko dr Janka Buljika, i Madara okupljenih oko dr Ištvana (Ivana) Nada u krilu Udržene opozicije nasuprot režimske Jugoslovenske nacionalne stranke odnosno Jugoslovenske radikalne zajednice, nacionalističkih i fašističkih organizacija »Zbora« Dimitrija Ljotića i »borbaša« Svetislava Hodere, nemackog »Kulturbunda« i drugih, i omladinski pokret bio je ideološko politički raznorodan i podvojen. I dok je jedna grupacija bila u suštini progresivna, druga je bila konzervativna, retrogradna; antidemokratska i fašistička.

U takvom ideološko političkom bespuču, raznorodnih tendencija i političkih grupacija u krilu napredne omladine javlja se jedna ideja akcione podudarna sa političkom linijom KPJ i njenom aktivnošću na platformi antifašističkog Narodnog fronta. Bio je to kurs okupljanja napredne demokratske i antifašističke vojvodanske omladine, koji je došao septembra 1936. do osnivanja Omladinskog kulturno privrednog pokreta.

Omladinski kulturno privredni pokret utemeljen je nešto ranije i sastavni je deo širih društvenih previranja i radikalnih promena sredinom tridesetih godina kako u Jugoslaviji, tako, na određen način i u svetu. Revolucionarni procesi u svetu dobijali su nove impulse i osvajali sve značajnije pozicije u društvu. U Španiji i Francuskoj na vlast dolaze udružene revolucionarno-demokratske i antifašističke snage, nasuprot jačanju fašizma u Italiji i Nemackoj. Pred velikim dilemama na istorijskoj prekretnici objektivno našlo se čitavo jugoslovensko društvo. I dok je deo krupne buržoazije na čelu sa vladom Milana Stojadinovića lavirao u spoljnoj politici između starih saveznika i fašističkih zemalja uz sve izrazitiju naklonost prema zemljama totalitarnih režima, a u zemlji tolerisan i blagonaklon tretiran rad fašističkih i profašističkih organizacija, dotele su se široke narodne mase sve više opredeljivale za demokratska stremljenja i antifašističku platformu.

Ideju za osnivanje opštvo-vojvodanskog omladinskog pokreta dale su progresivne, demokratske snage. Tražeći priliku za osnivanje opštvo-vojvodanskog omladinskog pokreta iste nalaze u mogućnosti proslave 70-to godišnjice omladinskog pokreta u Vojvodini i u tom cilju posle dužeg traganja za povodom i karakterom jedne opštvo-vojvodanske omladinske organizacije koriste navršavanje sedamdesetogodišnjice od osnivanja Ujedinjene omladine srpske. U tom cilju i pod tim okvirom vrše se pripreme za proslavu tog izuzetno značajnog istorijskog dogadjaja u životu i razvoju omladine Vojvodine, da obelezavajući tu godišnjicu formiraju jedan vojvodanski omladinski pokret zasnovan na progresivnim istorijskim tradicijama, i usmeren prema vitalnim interesima vojvodanskog omladinskog pokreta u novim društvenim i političkim uslovima. U tom cilju napredna i demokratska omladina Vojvodine u prvom redu studentska omladina, koristi navršavanje 70-godišnjice Ujedinjene omladine srpske, da zasnuje, formira i organizuje rad napredne omladine Vojvodine. Tako je septembra 1936. došlo do formiranja i višestruke delatnosti Omladinskog kulturno privrednog pokreta.

Za organizovanje i javno nastupanje iskorišćena je 70-to godišnjica proslave Ujedinjene omladine srpske. Tim povodom održan je sastanak predstavnika omladinskih grupa u

Novom Sadu 13. septembra 1936. i izabran Akcioni odbor koji je trebao da sastavi i predloži rezoluciju i poziv za osnivačku skupštinu⁷⁹. Isti je to ubrzo učinio, pa je posle priprema u Novom Sadu 27. septembra 1936. održana osnivačka skupština opštvo-vojvodanskog omladinskog pokreta. U njenom radu, međutim, učestvovali su samo predstavnici omladine iz Novog Sada, Petrovgrada i nekih drugih mesta Vojvodine. Ukupno ih je bilo dvadesetak, jer se zelelo da bez neke posebne pompe i masovnosti, ova akcija lakše prode kod organa vlasti koji su ovakve akcije posebno pratili, i pretila je opasnost da se sazvana osnivačka skupština ne održi. Osnivačka je skupština trajala kratko i njen rad bio vrlo ekspeditivan. Na njoj su usvojeni Rezolucija i Pravila. Organizacija je trebala da se zove Omladinski kulturno privredni pokret, da deluje na kulturnom i privrednom planu. Ona je kako se u prvoj fazi planiralo trebala da organizuje vojvodansku omladinu i da pored kulturno prosvetnog rada, okupljajući omladinu svih društvenih kategorija pruža pomoć materijalno ugroženim omladincima i omladinkama, a posebno studentima, koju bi pružale preko raznih ekonomskih organizacija i ustanova.

Otuda se u usvojenoj Rezoluciji kursa KPJ Nikola Petrović onsterdinac, diplomirani inženjer, i član KPJ. U usvojenoj Rezoluciji, pored ostalog istaknuto je i to da je tadašnja omladina – »prirodni naslednik vojvodanske omladine 70-ih godina prošloga veka pozvana da nastavi njen rad i borbu«, i utvrđeni su karakter i zadaci nove omladinske organizacije.

U Rezoluciji je istaknuto da je »Sloboda preduslov za pravilan razvitak omladine i naroda kome pripada«. U njoj se konstatuje da »omladina osuđuje rat kao izraz imperijalističkih težnji za nacionalno ugnjetavanje i eksploataciju naroda«. Ukezano je i na opasnost po svetski mir, slobodu i živote širokih narodnih slojeva« potreba rada za »zdrav razvitak omladine⁸⁰«. U istom dokumentu formulisanom pod netivnim uticajem mladih komunista (Nikola Petrović), istaknuto je da omladina »osuđuje rat kao izraz imperijalističkih težnji za nacionalno ugnjetavanje eksploataciju naroda i uvereno na rastuću fašističku opasnost po svetski mir, slobodu i živote širokih narodnih slojeva i »zdrav razvitak omladine«.

Otuda ističe se u Rezoluciji »Vojvodanska omladina (je) čvrsto rešena da poradi na ekonomskom, kulturnom i zdravstvenom polju kod najširih slojeva u svome delokrugu.

Verujući u svoje snage, idealizam i visoko moralne kvalitete, vojvodanska omladina poziva sve omladince, bez razlike nacionalne i verske pripadnosti i socijalne diferencijacije da prihvati rezoluciju i da pregne na posao za postizanje ovih ciljeva⁸¹«.

Na osnivačkoj skupštini izabran je i Akcioni odbor saставljen od studenata, koji je trebalo kod organa vlasti da izdejstvuje odobrenje pravila i rad nove omladinske organizacije koja je trebala da deluje ne samo u Vojvodini, već i vanje, kao Omladinski kulturno privredni pokret⁸²). U međuvremenu Akcioni odbor je uspostavio vezu sa pojedinim naprednim i antifašistički opredeljenim omladincima u mnogim mestima Vojvodine za formiranje organizacije OMPOK-a i izvršio pripreme za održavanje prve redovne skupštine u Novom Sadu. U tom cilju izdao je i poseban Proglas omladini Vojvodine. U međuvremenu, 20. novembra 1936. u Novom Sadu je pokrenut omladinski časopis *Naš život*, a februara 1937. počela je da izlazi i *Naša knjižica* namenjena omladini na selu. U *Proglasu* omladinci Vojvodine, a u cilju njene mobilizacije i priprema za prvu redovnu skupštinu između ostalog stajalo je:

»Omladina traži pravo na slobodan kulturni razvitak. Savesni kulturnim radom potrebitno je omladini pružiti takvo znanje i takve poglede na svet koji će joj omogućiti da se u današnjem metežu koji vlada u svetu ispravno orijentira u pravcu ljubavi prema slobodi u napretku i u duhu otpora prema svim narodu neprijateljskim ideologijama i pokretima raznih šarlantana varalica koji pokuša-

79. Na proslavi 70-godišnjice Ujedinjene omladine srpske u Novom Sadu bilo je više stotina omladina. Tom prilikom na jedan sastanak, 13. septembra 1936. odlučeno je da se osnove omladinska organizacija koja bi poradila na kulturnom, privrednom i političkom radu u antifašističkom vaspitanju vojvodanske omladine.

80. U Akcionom odboru predstavnika novosadskih omladinskih grupa i organizacija, koja je bila inicijator i idejni pokreć ove akcije, bili su izabrani predstavnici omladinskih grupa i organizacija u Novom Sadu i to: Milan Džanić, potonji istaknuti komunista, zatim Nikola Savić, Nemanja Novaković, Nikola Mandić i Vasa Tokin uglavnom pripadnici građanske inteligencije (Živian Mišavac, OMPOK, Novi Sad 1959, 60).

81. *Naš život* 1. 20. XI 1936. 6.

82. MR - DO, br. 12951 – Rezolucija sa zborna napredne omladine, od 13. septembra 1936. Novi život, br. 1. 20. XI 1936. 6. Revolucionarni radnički pokret u Zrenjaninu 1918 – 1941, tom III 1935-1937. Uvodna studija, izbor i objašnjenja dr Danilo Kecić, Zrenjanin 1977, 328.

83. MR - DO, br. 526, foto broj 2088: Revolucionarni radnički pokret u Zrenjaninu 1918 – 1941, tom III 1935-1937. Zrenjanin 1977, 29, 447-448.

vaju da omladinu zavedu svojim lažljivim parolama. Omladina mora da je slobodna, smela i objektivna, da samostalno misli i rasuduje pa će umeti i moci i sama da nade najbolji put za jedan bolji i pametniji život. Mi vedro gledamo u život. *Udružimo se u zajedničkom radu za bolju budućnost omladine*⁸³).

Rešenjem Ministarstva prosvete od 23. decembra 1936. odboren je rad Omladinskog kulturno privrednog pokreta.

Prva skupština OMPOKa održana je u sali Matica srpske 3. januara 1937. U njenom radu uzelo je učešće oko dve stotine omladinaca i omladinki iz većeg broja vojvodanskih mesta kao i predstavnici Matice srpske, studentske omladine iz Beograda, Saveza kulturnih društava u Novom Sadu. Među njima bilo je i desetak mladih komunista⁸⁴).

Zadatak ove skupštine bio je da utvrdi plan rada OMPOK-a i izabere glavni Izvršni, Nadzorni i Upravni odbor. Na skupštini su pročitana dva referata. Jedan je bio posvećen kulturno prosvetnoj problematiki i zadacima omladinskog pokreta na tom planu, a drugi referat je analizirao nezavidan socijalno-ekonomski položaj omladine i zadatke OMPOK-a u borbi za izmenu i poboljšanje društvenog i materijalnog položaja omladina⁸⁵).

Na skupštini je istaknuto da omladina može iz »svog teškog ekonomsko-socijalnog položaja« izaci samo ako udruži svoje snage i ako deluje kao jedinstvena omladinska organizacija. U određivanju karaktera organizacije preovladali su »umereni, apolitički stavovi jer je i ogromna većina delegata na skupštini bila iz redova građanske klase pretežno pripadnika demokratske inteligencije i studenata. Otuda je skupština i zaključila sledeće:

»U današnjem sukobu raznih ideoloških shvatanja mi smo spremni da svoje posebne omladinske interese potčinimo opštim da bi (smo) obezbedili razvitak društva u slobodi, pravdi i ravноправnosti za bolju surašnjicu. Ovaj pokret neće niti želi biti organ jedne odredene političke formacije. To je opšte omadinski pokret, pokret sve poštene i napredne omladine, koja hoće da i ona aktivno učestvuje u rešavanju svojih problema⁸⁶).

Diskusija o referatima i o planu rada koji je izložio progresivan i demokratski opredeljen student Boško Petrović, danas istaknuti književnik i akademik, utvrđeni su stavovi i pravci aktivnosti organizacije OMPOK-a. Na kulturno prosvetnom planu valjalo je raditi na osnivanju čitaonica i knjižnice, tamo gde ih nije bilo. Trebalo je organizovati razna predavanja i priredbe, osnivati sportske, pozorišne, muzičke i druge sekcije, razne tečajeve za unaprednje poljoprivrede i stočarstva, kao i tečajeve iz raznih zanatskih struka, i za opismenjavanje⁸⁷). A u mestima gde je već postojao izvestan kulturnoprosvetni rad, OMPOK je trebao da poradi na njegovom oživljavanju i objedinjavanju određenih kulturno prosvetnih delatnosti kako bi se održavale zajedničke priredbe, zabave, predavanja, kursevi i tome slično⁸⁸). Na privrednom planu OMPOK je trebao da poradi na pružanju organizovane pomoći radi poboljšanja položaja određenih kategorija radnika, učenika i studenata. U tom cilju trebalo je da pomaze akcije na osnivanje dackih menzi, kolektivno nabavljanje namirnica i drugih prehrabnenih proizvoda, da organizuje kupoprodajne i proizvodne zadruge, da organizuje kolektivna letovanja, izlete i tome slično. Bilo je predviđeno i naučno proučavanje ekonomskog položaja omladine kako bi se na osnovi dobijenih naučnih analiza moglo preduzimati i konkretne akcije⁸⁹). Na skupštini 3. januara 1937. izabrana je i uprava OMPOK-a, u kojoj je u raznim telima bilo i nekoliko članova KPJ i SKOJ-a, kao što su Nikola Petrović, Nikola Mandić, Žarko Matijašević, Lili Bem, Svetozar Marković Toza, Vladimir Kolarov.

Skupština je takođe prihvatile predlog da se pokrene edicija – *Naš knjižica* koja bi bila uredavana u okviru OMPOK-a, i radila na kulturno prosvetnom planu OMPOK-a i bila posvećena problematiki selja i imala za cilj da doprinese njegovom prosvećivanju. Istu bi uredivali Katarina i Čedomir Minderović, književnici tada već bliski saradnici KPJ. Tako je list *Naš život* izlazio i dalje formalno kao list vojvodanske omladine a stvarno glasilo OMPOK-a i *Naš knjižica* kao posebna edicija OMPOK-a koja je izlazila jednom mesečno⁹⁰.

83. Isto – Rezolucija skupštine napredne vojvodanske omladine u Novom Sadu od 27. septembra 1936.

84. *Naš život*, 3, 20. I 1937, 6–7. Tada su bili u redovima KPJ i SKOJ-a: Nikola Petrović, Nikola Mandić, Žarko Matijašević, Svetozar Marković Toza, Vladimir Kolarov Koca, Ruža Sulman, Lili Bem, Dejan Brankov, Stevana Jovanović, Boško Vrebalov, Emif Kevresan, Branislav Durdev, Đorđe Mikić, Ida Sabo, Toma Granfil, Slobodan Bajic, Branko Vukajlović, i neki drugi.

85. Isto, Z. Milisavac, OMPOK, 63–63.

86. *Naš život*, 3, 20. I 1937, 6.

87. Isto 7.

88. Isto.

89. *Naš život*, 3, 20. I 1937, 7; Z. Milisavac, nav. delo, 65.

90. *Naš život*, 4, 20. II 1937, 4; Z. Milisavac, nav. delo, 65.

Rad i zaključci redovne skupštine OMPOK-a doprineli su i ubrazali rad na stvaranju organizacija OMPOK-a. Pokazalo se, međutim, da su prve organizacije formirane u onim mestima gde su se angažovali i delovali mladi komunisti, kao i to da je većina organizacija osnovana u toku leta, jula i avgusta 1937. uz neposredno angažovanje naprednih intelektualaca, studenata i srednjoškolaca.

Tako su tokom januara formirane organizacije OMPOK-a samo u Petrovgradu i Novom Sadu⁹¹). Tokom februara osnovane su organizacije u Melencima, Kumani i Irigu, a marta i aprila u Perlezu, Titelu, Novom Bečeju. I to je bilo sve što je postignuto u periodu od januara do aprila 1937. uz formiranje akcionih odbora u Stajićevu, Sremskoj Mitrovici, Starom Bečeju, Subotici, Kikindi, Dragutinovu⁹²).

Najveći broj organizacija OMPOK-a formiran je tokom jula i avgusta, u vreme studentskih ferija⁹³) koji su upravo tada najviše poradili da se osnuju nove organizacije izvršen je pokušaj da se formiraju organizacije OMPOK-a i u Šumadiji, gde je Akcioni odbor u tom smislu izdao i poseban proglašenje⁹⁴). Tako su u toku jula zalaganjem naprednih studenata i komunista Vojvodine formirana organizacija OMPOK-a u Beogradu, zatim u Somboru, Gornjem Kovilju, Martincima, Stajićevu i Kikindi⁹⁵).

Za desetak dana, od 8. do 15. avgusta osnovane su organizacije OMPOK-a u Staparu, Starom Vrbasu, Subotici, Starom Sivcu, Kuli i Golubincima⁹⁶). Krajem avgusta formirane su samo dve organizacije, najpre, zalaganjem Svetozara Markovića Toze, komuniste, u Tuzli 29. avgusta, a dva dana kasnije u Sremskim Karlovcima⁹⁷). Poslednja organizacija OMPOK-a

91. *Naš život*, 3, 20. I 1937, 7 i 5, 20. III 1937, 8–9.

92. Organizacije OMPOK-a osnovane su u Novom Sadu i Petrovgradu 17. januara 1937. (*Naš život*, 3, 20. I 1937, 7; 5, 20. III 1937, 8).

93. *Naš život*, 4, 20. II 1937, 8; 5, 20. III 1937, 5–6; Z. Milisavac nav. delo 666–69.

94. *Naš život*, 9, 1. VIII 1937, 9–10 i 10. I. IX 1937, 8; AC SKJ Omladinski pokret, kut. 17. br. 18 – proglašen Omladino Šumadije M. Vasić, nav. delo, 448.

95. *Naš život*, 8, 1. VII 1937, 11; 9, 1. VIII 1937, 9–10. Među organizatorima OMPOK-a u Beogradu bili su komunisti ili njihovi bliski saradnici Žarko Matijašević, Boško Vrebalov, Vera Gucunja, Slobodan Bajic, Đurica Jokić, Isa Sekicki, Irina Kapčanski, Marko Stojanović i drugi (*Naš život*, 8, 1. VII 1937, 11).

96. *Naš život*, 10, 1. IX 1937, 8.

97. *Naš život*, 11, 1. X 1937, 8 i 10. Na osnivačkoj skupštini u SR. Karlovcima govorili su Živan Milisavac delegat Izvršnog odbora i delegati iz organizacije OMPOK iz Novog Sada, Slobodan Bajic, student, kasnije istaknuti komunist i Nikola Savić (Isto).

formirana je zalaganjem naprednih studenata i radnika u Srbobranu, 3. oktobra 1937. godine⁹⁸). U organizacionoj izgradnji OMPOK-a, posebno u prevazilaženju određenih slabosti u tom domenu trebale su imati oblasne organizacije za Banat, odnosno za Bačku i Srem. Tempo razvitka i delatnost organizacije OMPOK-a u pojedinim oblastima učinili su da samo u Banatu dove do formiranja posebnog regionalnog rukovodstva OMPOK-a. Osnivačka skupština oblasne organizacije OMPOK-a za Banat održana je 12. aprila 1937. u Petrovogradu i izabrana Oblasna uprava⁹⁹.

O radu i dostignućima, problemima i zadacima OMPOK-a u Banatu detaljno je govoreno na godišnjoj skupštini oblasne organizacije OMPOK-a 4. septembra 1937. u Petrovogradu. U to vreme u Banatu i to severnom, jer ovih organizacija nije bilo i u južnom Banatu, delovalo je tada deset organizacija i četiri povereništva sa ukupno 798 članova, od kojih je bilo 98 omladinki. U oblasnoj organizaciji bilo je najviše seljačke omladine 286, zatim radničke 170, studentske 139, zanatljske 124 i trgovacke 89¹⁰⁰.

U novo izabranoj oblasnoj upravi, čiji je ponovni predsednik bio Stanoje Županski, izabранo je i nekoliko mlađih komunista iz redova Srba, Mađara i Nemaca, kao Janoš Pakai, Stevan Jovanović, Ruža Šulman, Emil Kevrešan, Toma Granfil¹⁰¹). U radu pojedinih organizacija OMPOK-a na ovom području bili su aktivni i drugi komunisti kao Boško Vrebalo, Svetozar Marković Toza, Vladimir Kolarov, Dura Jovanović, Branislav Durdev i drugi. Na konferenciji je ponovo podvučen značaj jedinstvenog i bez nacionalne podvojenosti omladinskog pokreta, u borbi za demokratiju, a protiv fašizma. Tako je između ostalog na konferenciji istaknuto: »Omladinski pokret je za demokratiju zato što taj sistem pomaže kulturu, daje joj slobode i maha, a protiv fašizma je zato što fašizam sprečava kulturni razvitak i što omladinu vaspitava u rasnoj mržnji i ratu¹⁰²). U tom cilju istaknut je i primarni zadatak OMPOK-a »... da, suprotno dosadašnjoj praksi zbije sve redove omladine u jednu jedinstvenu celinu, u jedno moćno telo koje će verno zastupati omladinske interese i koje će predstavljati moćan faktor s kojim se mora računati¹⁰³.

U organizacionom razvitu OMPOK-a određeno mesto imala je godišnja skupština održana u Novom Sadu 12. septembra 1937. u prisustvu oko 200 delegata omladinskih organizacija iz Novog Sada, Petrovgrada, Melenaca, Kumana, Novog Bečeja, Kikinde, Stajićeve, Dragutinova, Elemira, Sombora, Titela, Donjeg Kovilja, Srbobrana, Iriga, Martinovaca, Golubinaca, Sr. Karlovaca, Moldovića, Krčedina i Beograda¹⁰⁴.

Na ovoj skupštini je, na osnovu stičenog iskustva u toku polugodišnjeg rada dopunjena program rada OMPOK-a i utvrđeni zadaci mesnih organizacija, pokreta koji je nastao »kao nasušna potreba najširih slojeva omladine¹⁰⁵. »Sa ove skupštine upućujemo apel omladini naročito intelektualnoj koja je jednim delom ostala po strani, da se bez obzira na političko opredeljenje, opredeli za politiku podizanja i širenja kulture, putem našeg OMPOK-a koji se širi takvom brzinom da naše snage već nisu dovoljne. Neka dodu da pomognu svoje drugove u poslu. Trenutak je jedinstven. Omladina je organizovana i mi imamo da dokažemo da smo sposobni, da

tu omladinu i držimo¹⁰⁶). U svom referatu sekretar OMPOK Živan Milisavac je govorio o teškom položaju omladine, bez obzira kojoj ona kategoriji pripada istakavši da OMPOK svojim radom nastoji »da omladina živi boljim životom« i da želi »zabavnu, snažnu i veselu omladinu¹⁰⁷). Govoreći o organizacionom jačanju OMPOK-a isti je istakao da je u minulom periodu formirano i da je aktivno delovalo 24 organizacije OMPOK-a sa preko 2000 članova¹⁰⁸.

Istaknuto je takođe da je rad OMPOK-a na kulturnom planu bio vrlo uspešan, a odvijao se putem predavanja, diskusija, izleta i saradnjom sa ostalim omladinskim udruženjima. Posebno je istaknuto da je OMPOK u međuvremenu priredio dve opšte vojvodanske kulturne manifestacije i to: *Dan čehoslovačke kulture u Novom Sadu* i *Dan vojvodanske kulture u Petrovgradu*, da OMPOK sa uspehom izdaje *Naš knjižicu* namenjenu selu, i omladinski list *Naš život*. Ukazano je takođe da je *Naš knjižica* do tada štampana u 28 hiljada primeraka, a *Naš život* u preko 25 hiljada primeraka¹⁰⁹.

Uz izveštaj o finansijskom poslovanju OMPOK-a na skupštini se razvila vrlo plodna diskusija u kojoj su poređ ostalih učestvovali i članovi KPJ i SKOJ-a, Vladimir Kolarov, Stevan Jovanović, Svetozar Marković, Toma Granfil, Dejan Brankov, Sonja Marinković, Vera Gucunja i drugi¹¹⁰). U upravu OMPOK-a izabrani su takođe i mlađi komunisti Dušan Danilović, tekstilni radnik, kao član Izvršnog odbora; zatim Vera Gucunja, student, Vladimir Kolarov, student, Toma Granfil pravnik i Nikola Petrović inženjer, kao članovi Glavnog odbora, i Zdravko Grulović student, Emil Kevrešan, poljoprivredni radnik, u Nadzorni odbor¹¹¹.

U rad organizacija OMPOK-a uključen je veći broj mlađih komunista. Oni su bili upravo njegovi organizatori u mnogim mestima kao u Novom Sadu, Petrovgradu, Subotici, Somboru, Beogradu, Kikindi, Melencima, Novom Bečeju, Titelu, Kumanu, Elemiru, Stajićevu, Dragutinovu, Golubincima. A kako je u radu OMPOK-a bilo omladinaca i drugih političkih opredeljenja, to je u njegovim organizacijama bilo izvesne ideološko-političke podvojenosti. Ove razlike došle su do vidnog izražaja pri utvrđivanju karaktera i zadataka OMPOK-a. I dok se većina zalagala da isti bude apoličan, i samo kulturno privredni pokret, drugi, koji su bili u manjini cenili su da OMPOK treba da bude i politički pokret omladine, i to ne samo Vojvodine već i šire¹¹²). U interesu očuvanja osnovne ideje pokreta, komunistički orientisana omladina je iz taktičkih razloga popustila pa je OMPOK formalno ostao kao apolička omladinska organizacija, koje je isključivo delovala na kulturno prosvetnom i privrednom planu. U njegovom programu nije se govorilo o političkim zadatacima OMPOK-a niti o sadržaju, oblicima i zadacima njegove borbe radi promene položaja radničke, seljačke, dačke i studentske omladine. Naprotiv ovi ciljevi OMPOK svedeni su na njegovu opštekulturalno prosvetiteljsku misiju i na zalaganje poput postojećih vojvodanskih studentskih matica i akademskih trpeza u Beogradu i Zagrebu, prevashodno na zbrinjavanju siromašnih vojvodanskih studenata¹¹³). Na političkom planu OMPOK se jedino jasno opredelio za kurs akcionog jedinstva demokratskih omladinskih snaga radi uspešnije borbe protiv sve agresivnijeg međunarodnog fašizma.

U tom smislu dale su svoju ocenu OMPOK-a sredinom 1937. i reformističke *Radničke novine*, koje su uredivali i izdavali socijalisti na čelu sa renegatom komunističkog pokreta Živkom Topalovićem. Ceneci da je dobro što se savremenja vojvodanska omladina organizovala radi uspešnije borbe, a protiv fašizma, one konstatuju da je to političko generalisanje »zgodan put za okupljanje sviju struja«. Međutim, *Radničke novine* upozoravaju da im takav kurs nije dovoljan da stvori prodornu snagu za ostvarenje postavljenih zadataka, jer nije konkretan. »Demokratija protiv fašizma – to je široka platforma. U klasno i nacionalno vrlo izučštanom društvu Vojvodine potreban je konkretan program, konkretan plan, konkretan metod. Brojnost imponuje no njenja prodornost je problematična ako nema određenih zadataka; ako masa nije okupljena i povezana ne samo zajednicom opštih pogleda već i konkretnom procenom situacije¹¹⁴.

98. *Naš život*, 12. 1. XI 1937. 9. Ova organizacija uspela da pre zabrane OM-POK-a organizuje samo jedan sastanak 17. oktobra 1937. na kome se govorilo o potrebi organizovanja i borbe omladine za progres i demokratiju, a protiv fašizma i u mirovnom pokretu napredne omladine sveta, a povodom svetskog omladinskog kongresa održan u Parizu avgusta 1937. (Isto).

Premda Ž. Milisavcu, ugled Pokreta je ubrzo toliko porastao da su se počele osnivati organizacije i izvan Vojvodine, u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Inicijatori su svugde bili studenti ali je u svim mestima bilo i radničke i seljačke omladine (Ž. Milisavac, nav. delo, 69).

99. Predsednik Oblasne uprave OMPOK-a bio je Stanoje Županski, napredan student prava, a u upravi je bio i Žarko Turinski, zemljoradnik bliski saradnik Partije i potonji sekretar Okružnog komiteta KPJ za severni Banat. *Hirado* 86, 14. IV 1937, 3; *Banatska pošta*, 57, 17. IV 1937, 2; D. Kecić, *Revolucionarni radnički pokret u Zrenjaninu*, tom III, 31. 513-514, 524-527.

100. U radu ove skupštine učestvovali su delegati omladine iz devet mesta Banata: Petrovgrada, Melenaca, Elemita, Stajićeve, Perlez, Kumana, Novog Bečeja, Dragutinova (Novog Miloševa) i Kikinde i delegat omladine iz obližnjeg Titela sa područja Bačke.

101. *Banatska pošta*, 70. 11. IX 1937, 2; *Hirado* 210. 9. IX 1937, 2; D. Kecić, *Revolucionarni radnički pokret u Zrenjaninu*, tom III, 33-34, 602-605.

102. Isto.

103. Isto.

104. Na skupštini nisu bili delegati organizacija i povereništava OMPOK-a u Subotici, Starom Sivcu, Stapanu, Starom Vrbasu, Kuli, Perlezu, Tarašu, Tuzli (*Naš život* 11. 1. X 1937, 8; Ž. Milisavac, nav. delo, 74-80). Do zabrane OMPOK-a osnovana je njegova organizacija još jedino u Srbobranu 3. oktobra 1937. •*Naš život*, 12. 1. XI 1937, 9 – *Srbobran*. Među organizatorima ove organizacije bili su Ilija Purač, poljoprivredni radnik i Mihailo Savković, student, organizatori masovnog štrajka poljoprivrednih radnika aprila – maja 1936. u Srbobranu i Starom Bečeju; dr Danilo Kecić, *Sindikalni pokret poljoprivrednih radnika u Vojvodini 1935–37* Novi Sad 1980, XXVI–XXIX, 107–117; Svetozar Marković Toza, *Izabrani spisi*, 257–288. Danilo Kecić, *Klasne borbe u Vojvodini 1918–1941*, Novi Sad 1969, 178–186.

105. *Naš život*, 11. 1. X 1937, 8 i 12. 1. XI 1937, 9.

106. Isto.

107. *Naš život*, 11. 1. X 1937, 8.

108. Isto.

109. Isto.

110. Isto.

111. *Naš život*, 11. 1. X 1937, 8–9. Za predsednika OMPOK-a ponovo je izabran Sava Vlaklin, pravnik, a za sekretara Cvjetko Jovanović (Isto).

112. Ž. Milisavac, nav. delo, 69–74.

113. *Naš život* 11. 1. X 1937, 3, 11.

114. *Radničke novine* 32, 6. VII 1937, 4. – Vojvodanski omladinski pokret. Određenu kritiku i vrlo široko postavljenog programa rada dao je i desničarski ljubljanski omladinski kulturno politički list *Naš misel* januara 1937. godine (*Dan*, 30. 10. II 1937, 2).

Rad OMPOK-a kritikovan je ne samo od desnice, već i od pojedinih komunista izvan OMPOK. Zamereno mu je da je bio opterećen tradicionaliz-

Prvorazredno mesto u okupljanju omladine svih socijalnih struktura madarske narodnosti u Vojvodini, pa i šire imao je od sredine tridesetih godina omladinskog časopisa *Hid*. Pokrenut maja 1934. u Subotici od seljačke i studentske omladine pod okriljem *Nepkera* kao časopis gradanske omladine, sa tiražom od 500 primeraka, bio je prvih godina okrenut prevashodno lokalnoj kulturnoprosvetnoj, socijalnoj i nacionalnoj problematici. Njega tada uređuju i u njemu saraduju politički raznorodne snage. Među njima dominirala je tada desničarska struja. Bilo je i nacionalistički opredeljenih pojedinaca. Časopis je tada činio prve korake, i nije bio od većeg uticaja i značaja u kulturnom i političkom životu vojvodanske madarske omladine. Ubrzo međutim, dolazi do bitnih promena u redakcijskom sastavu i njenoj uređivačkoj politici. Proces ovih promena ubrzan je sredinom 1936. godine. Urednik časopisa postaje Rokus Šimoković, grafički radnik i komunista, a januara 1937. redakcija prima Otmara Majera, naprednog publicista, potonjeg člana KPJ i sekretara Okružnog komiteta KPJ za severnu Bačku, za plaćenog urednika sve prodornijeg i sve citanijeg časopisa. Oko časopisa okuplja se impozantan broj naprednih i antifašistički opredeljenih saradnika raznih profila. Među njima bio je i veći broj komunista ili njihovih bliskih saradnika kao što su: Geza Sabo, Ivan Lebl – potom španski borac, zatim Józef Salai, Arpad Lebl, dr Šandor Stajnfeld, Cvetko Mašev, Erne Kiš, Karolj Čeh, Tibor Koloži, Lajoš Torzo, Lola Vol, Magda Rac i drugi¹¹⁵⁾.

Na stranicama *Hida* sve su brojni članci o položaju i borbi poljoprivrednog radništva u Vojvodini, posebno omladine, o dostignućima, nauke i naprednom književnom stvaralaštvu, o borbi demokratije protiv fašizma i rata, posebno o gradanskem ratu u Španiji sa izrazitim opredeljenjem i simpatijama za progresivnu i pravednu borbu španskog naroda udruženog u Narodnom frontu protiv koalicije evropske reakcije i fašističkih država. Na strani španske Republike među oko 1.700 Jugoslovena u trogodišnjem ratu borilo se i oko 110.000 većinom, mlađih Vojvodana¹¹⁶⁾.

Zalažući se za razvoj nacionalne kulture *Hid* ističe da je to moguće samo povezivanjem i prožimanjem sa kulturama drugih naroda Vojvodine, i šire. *Hid* se posebno zalagao za proučavanje vojvodanskog sela i njegovo prosvećivanje, isto onako, možda još temeljnije no što je činio OMPOK svojom edicijom *Naša knjižica*¹¹⁷⁾.

Boreći se za radikalne promene u društvu, nacionalnu ravnopravnost i izlazak iz bede i nemaštine većine stanovništva, a naročito agrarne sirotinje, koja je bila najbrojnija u redovima Madara, *Hid*, je sticao svakim danom nove pristalice, simpatizere i saborce. On već tada izrasta u idejnopolitički stožer i mobilizator napredne omladine madarske narodnosti u Vojvodini.

Delujući sa te široko postavljene, demokratske, progresivne nacionalne i socijalne osnovice na platformi Narodnog fronta, *Hid* je istovremeno postao i njegov integralni deo i značajna politička komponenta. Na tom kursu *Hid* je postajao sve značajniji činilac okupljanja, progresivnog i antifašističkog usmerenja omladine madarske narodnosti za demokratske slobode, društveni preobražaj nacionalnu ravnopravnost i istinsku slobodu¹¹⁸⁾.

Delujući sa idejno političkim istim pozicijama kao OMPOK, *Hid* je sa puno simpatija podržao napore, i stremljenja kako lista *Naš život* tako i omladine, okupljene u okviru OMPOK-a.

Boreći se za akcione jedinstvo omladine OMPOK sarađuje sa redakcijom naprednog madarskog omladinskog časopisa *Hid* u kome su takode u to vreme prevladale levica i komunističke snage, i koji se, okupljujući i idejno mobilizući progresivnu omladinu madarske narodnosti sa platforme Narodnog fronta, borio ne samo za kulturni preobražaj najširih društvenih slojeva, već i za demokratske slo-

mom, da su u njemu vodeću ulogu imali studenti i intelektualci, pogotovu na selu, da nije bilo veće učešće u pokretu radničke, seoske i »nacionalno-mađarske« omladine, da je bio opterećen sektaštvom »prema masi i prema omladinskim organizacijama van OMPOK-a«, i da nije posvećivao dužnu pažnju vođenju ekonomskih omladinskih akcija (MR – DO, br. 1359 – Odluke četvrtog Pokrajinske konferencije SKOJ-a od februara 1940; D. Kecić, D. Milanović, nav. delo, 281 i 317).

115. Pap Pal Mayer Ottmar, Čeh Karoly, *Izabrani spisi*, za štampu priredio Farkaš Nandor, Novi Sad, 1978, 159–171; Milan Dubajić, *Portreti*, Subotica 1976, 73–83; *Savremenost*, br. 6, jun 1984, 138–141, 148–151, 157–163 i druge; *Hid* 1934–1941, »Forum« Novi Sad, 1964.

116. ACKSKJ, Fond Španski dobrovoljci, MR – DO br. 21624 – Spisak Vojvodana učesnika u španskom građanskom ratu. Prema nepotpunim podacima među Vojvodanima u Španiji bilo je 53 člana KPJ, a njih 19 je poginulo (isto). *Naši Španci*. Medunarodni dobrovoljci slobode 1936–1939, Zrenjanin 1986.

117. *Hid* 1934–1941, »Forum« Novi Sad 1964; *Naša knjižica* je izlazila tokom 1937, a bila je isključivo posvećena selu.

118. *Hid* 1934–1941, »Forum« Novi Sad 1964; *Savremenost* br. 6, jun 1984, 138–141, 148–151, 157–163, i druge.

bode, protiv rata i fašizma, za nacionalnu ravnopravnost i brzi društveni progres. Ceneći značaj saradnje između OMPOK-a, kao pretežno pokreta srpske omladine i madarske napredne omladine okupljene oko časopisa *Hid*, isti je između ostalog pisao da taj »Pokret ne vuče ničiju političku kolu iz blata«, već da je to »opšta organizacija poštene i napredne omladine, koja želi sama da reši sve svoje probleme«¹¹⁹⁾. Među njima je uspostavljena odredena saradnja. Vršena je razmena priloga i članaka. Pojedini saradnici *Hid* a pisali su članke o radničkim problemima i životu agrarne sirotinje za *Naš život* i obratno saradnici *Našeg života* objavljivali su svoje priloge u *Hid*-u, i drugim naprednim listovima kao *Vojvodaninu*, *Srbobranu* i drugim. Odredenu akcionu saradnju uspostavili su i OMPOK i napredna omladina oko časopisa *Hid* sa Slovačkim studentima, Naprednim studentima Vojvodine, Studentskom maticom srpskom, Studentskom omladinom vojvodanskog pokreta, Madarskim demokratskim studentima, studentima Samostalne demokratske stranke, Vojvodanskom omladinskom trpezom u Beogradu, Vojvodanskim akademskim klubom »Mihailo Polit Desačić« u Zagrebu, Studentskim udruženjem »Svetlost« i Akademskim udruženjem »Sever« u Subotici, a posebno sa klasnim radničkim sindikatima i njegovim brojnim dramskim, literarnim, muzičkim, sportskim i drugim sekcijama, kao i sa mnogim drugim omladinskim organizacijama, kako u gradu tako i na selu. Istina ova saradnja nije uvek bila, niti je za kratko vreme 1937. mogla bitno više postići, ali je ona bila vrlo značajna i kao akcione iskustvo za budući rad napredne omladine¹²⁰⁾.

Među mnoštvom zajedničkih akcija valja posebno istaci uspeh mlađih komunista, da uz posebno angažovanje Vojislava Midića studenta iz Bečeja, tamo, i pored ranije zabrane od drugih organa vlasti, izdejstvjuju dozvolu sreskog načelnika u Bečeju početkom januara 1937. stampaju knjigu Dorda Andrejevića Kuna, *Krvavo zlato*, knjigu klasnih antiratnih i antifašističkih crteža, posvećenih dobrim delom borbi španskog naroda¹²¹⁾.

Značajan je bio veliki organizacioni poduhvat dve najjače organizacije OMPOK-a, u Petrovgradu (Zrenjaninu) i Novom Sadu, da sva aktivna omladinska udruženja u tim gradovima akcione povežu i zajednički deluju preko omladinskog univerziteteta¹²²⁾. Ovaj kurs, međutim i pored velikih zalažanja u Petrovgradu nije realizovan jer je bilo otpora. U Novom Sadu pak omladinski univerzitet nije počeo sa radom i pored postizanja formalnih dogovora i sporazuma¹²³⁾, jer je do njih došlo tek 19. oktobra, odnosno samo desetak dana pre zabrane OMPOK-a¹²⁴⁾.

Ceneći ukupne rezultate omladinskog pokreta u Vojvodini kao uzorne i kao primer kako se može uspešno raditi Tito je u svom izveštaju Viljemu Piku članu Sekretarijata Izvršnog komiteta Komunističke internacionalne o stanju revolucionarnog radničkog pokreta i političkim prilikama u Jugoslaviji 19. novembra 1937. pisao i o omladinskom pokretu u Vojvodini sledeće: »U Beogradu i u Vojvodini omladinski pokret se razvija sasvim dobro. To se vidi iz mnogih akcija. Na čelu tog pokreta nalaze se aktivni i sposobni ljudi¹²⁵⁾.

Rad OMPOK-a u kome su sve izrazitiju ulogu imali mlađi komunisti, i koji je sve više postajao i politički, a ne samo kulturno privredni pokret napredne vojvodanske omladine, režim nije pratio blagonaklonu. Njegovom radu činjene su sve češće smetnje. Tome je još više doprinelo upozorenje Ministarstva unutrašnjih poslova septembra 1937. na pojačanu komunističku delatnost na okupljanju i ujedinjavanju omladine u jedinstveni front, a na platformi borbe protiv rata i fašizma, za hleb, mir i slobodu. Do ovog upozorenja i direktiva za odlučniju borbu protiv svih omladinskih snaga i pokreta u celini došlo je neposredno posle objavljanja di-

119. *Hid*, jul – avgust 1937; *Naš život* 11, I. X 1937, 7.

120. Arhiv CKSKJ, 4541/VI 3–4/1937 [staru signaturu]; MR – DO br. 798 i 16410; *Naš život*, 6, 20. IV 1937, 8; 7, 20. V 1937, i 8. I. VII 1937, 10–11; *Dan* 52, 7. III 1937, 4; *Pravda* 10. V 1937, 12; Ž. Milisavac, nav. delo, 77–79; D. Kecić, D. Milačić, nav. delo, 280–281, 316–317.

121. Knjiga je štampana u tiražu od 1.000 primeraka u štampariji Jovana – Mihajla Luksa u Bečeju. Međutim, samo deo tiraža bio je rasturen, jer 8. februara 1937. usledila zabrana ove knjige (MR – DO, br. 13713). List OMPOK-a *Naš život* u svom trećem broju od 20 I 1937. doneo je na skoro celoj prvoj stranici crtež Dorda Andrejevića Kuna iz zbirke *Krvavo zlato*, na temu – *Seљак*.

122. *Dan*, 83, 13. VI 1937, 4. U Novom Sadu je ova akcija vodena od aprila do kraja oktobra 1937. »*Naš život*« 6. 20. IV 1937, 8; 8. I. VII 1937, 10–11 i 12. I. XI 1937, 9.

123. MR – DO, fond grafičara, kut. 2/br. 50 od 12. oktobr 1937; Ž. Milisavac, nav. delo, 83–84.

Pravila Omladinskog univerziteta u Novom Sadu donose i imena članova osnivača, a to su: Omladinski kulturno privredni pokret, Kolo zanatlijske omladine, Studentska matica, Umetnička grupa »Radnik«, Omladinsko udruženje »Kultura«, Grafički prosvetni odbor, Trgovacka omladina, Ženski pokret, Amiko Rondo Esperantista, »Ivrija«, Reformatska omladinska čitaonica, Ženski pokret S. K. Vojvodina, S. K. Radnički, S. K. Slavija, Novosadsko udruženje jugoslovenskih studenata, Udruženje tehničara i Udruženje »Skauta«. Prema ovim pravilima svako omladinsko udruženje »stupajući u članstvo Omladinskog univerziteta zadržava i dalje svoju potpunu, zasebnu i autonomnu organizaciju prema svojim pravilima« (MR – DO fond grafičara, kut. 1/1937; *Naš život* 12. I. XI 1937, 9).

124. AV, Kraljevska banka uprava, II/2 br. 8540 od 28. oktobra 1937.

125. ACKSKJ, fond KI 1937/100; J. B. Tito, *Subrana djela*, tom III Beograd 1977, 137.

rektivnog članka Ive Lole Ribara u *Proleteru* pod naslovom – *Smelije novim putevima u omladinskom radu*, i u jeku pojačane aktivnosti svih režima opozicionih političkih snaga^[24].

U opštem naletu organa vlasti i režima na demokratski i opozicioni pokret, kako gradanskih partija tako i na omladinski pokret u celini, došlo je do zabrane svih zborova u Vojvodini posle izdavanja *Proglaša Bloka narodnog sporazuma* tj. opozicionih partija od 8. oktobra 1937. i *Rezolucije Studentske omladine Vojvodanskog pokreta* od 24. oktobra iste godine. Rezolucijom se izražava oduševljenje mlađih i pruža podrška *Proglašu Bloka narodnog sporazuma*, a u kojoj se traži »da se jedanput zauvek prekine sa svim nedemokratskim sistemima i rezimima« i da se omogući da demokratskim putem, na opšte zadovoljstvo i na osnovu novog Ustava, na vlast dove, narodna vlada, sastavljena od predstavnika svih političkih stranaka, koje stvarno imaju koren u narodu^[25].

U tom cilju je bila i *Rezolucija Studentske omladine Vojvodanskog pokreta* koja je pored ostalog isticala:

»U borbi za slobodnu i ravnopravnu Vojvodinu u Federativnoj Jugoslaviji, omladina će naročito nastojati da ubedi celokupnu omladinu, a osobito pristalice srpskih demokratskih partija u potrebu borbe za slobodnu i ravnopravnu Vojvodinu. U tom cilju omladina se zalaže za što užu saradnju sa pristalicama srpskih demokratskih partija po onim pitanjima gde ne postoje razmimoilaženja, a sve to u duhu narodnog sporazuma od oktobra o. g. koji je od celokupne Vojvodanske omladine primljen sa oduševljenjem kao veliki korak ka jedinstvu svih demokrata u borbi za nacionalnu i socijalnu slobodu^[26].

126. *Proleter*, avgust 1937; ACKSKJ, zbirka Ministarstva pravde, br. 29/1937; M. Vasić, nav. delo 467.

127. Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, tom II, Zagreb 1961, 124–125; MR – DO, br. 16410.

128. ACKSKJ, br. 4541/VI 3–4/1937.

U Rezoluciji studijske omladine Vojvodanskog pokreta između ostalog je istaknuto da je *Proglaš Bloka narodnog sporazuma* primljen u Vojvodini sa oduševljenjem. »U borbi za slobodnu i ravnopravnu Vojvodinu u Federativnoj Jugoslaviji omladina će naročito nastojati da ubedi celokupnu omladinu, a osobito pristalice srpskih demokratskih partija u potrebu borbe za slobodnu i ravnopravnu Vojvodinu.« Napredna studentska omladina Vojvodine ovu svoju *Rezoluciju* završava poklicima: »Za zdravu, snažnu i radosnu omladinu!«

U toj političkoj aktivnosti demokratskih, opozicionih i antifašističkih snaga organi vlasti su brzo i neumoljivo sprečavali sve ovakve akcije i progonili aktere i zabranjivali njihov rad, pa i Omladinski kulturno privredni pokret. Tako je Upravno odeljenje Kraljevske banske uprave 28. oktobra 1937. zabranilo dalji rad OMPOK-a sa obrazloženjem da njegov rad nije u skladu sa odobrenim pravilima i programom rada pošto OMPOK »medu svojim članovima širi ideje koje su protivne postojećem društvenom poretku«^[27].

Zabranom OMPOK-a nije prestao da deluje ni ovaj deo omladinskih snaga. List *Naš život* izlazio je i posle toga kao list vojvodanske omladine^[28].

Napredna omladina Vojvodine i pored izvesnog zastoja zbog pojačanog terora organa vlasti, nalazila je uvek nove organizacione forme i oblike svog delovanja kako na kulturnoprosvetnom i privrednom, tako i na političkom planu.

Tako je na dalekosežnom Titovom kursu, pod sve izrazitim uticajem mlađih komunista izgradivamo akcione jedinstvo mlađih i jačao napredni omladinski pokret u Vojvodini sredinom tridesetih godina. Stećeno organizaciono i akcione iskustvo bilo je od izuzetnog značaja u narednom periodu kada će pod Titovim rukovodstvom, konsolidacijom i svekolikom aktivnošću Partije i SKOJ-a, napredni omladinski pokret postati prvorazredni činilac snažnog revolucionarno-demokratskog pokreta.

Za jedinstvo demokratskih snaga Vojvodine u borbi za hleb, mir, zemlju i slobodnu Vojvodinu. (MR – DO, br. 16410) Među potpisnicima ovog *Proglaša* navedeni su Studenti Samostalne demokratske stranke, Narodni studenti, Madarski demokratski studenti i Slovački studenti (MR – DO, br. 16410; ACKSKJ, Beogradski univerzitet br. 767/1937).

129. *Naš život* br. 13, I. XII 1937, 10 – Zašta Izvršnog odbora OMPOK-a; D. Kečić, *Revolucionarni radnički pokret u Zrenjaninu 1918–1941*, tom III 1935–1937, Zrenjanin 1977, 35 in 631; AV, Upravno odeljenje, II br. 8540/1937; MR – DO, br. 12247.

130. List *Naš život* je izlazio još jednu godinu dana. Njegov urednik bio je i daje do 1. februara 1938. Živan Milisavac, jedan od glavnih organizatora OMPOK-a. Od broja 16 tj. od 1. marta 1938. list je izlazio pod uredništvom Branka Bajica, potonjem istaknutog partijskog rukovođoca i člana Biroa PK KPJ za Vojvodinu.

Istog meseca, oktobra 1937 kada je zabranjen OMPOK, u Vršcu je počeo da izlazi novi napredni omladinski list – *Novi srednjoškolac*, koji je citan ne samo u Vršcu i širom Vojvodine, već i u Beogradu i drugim sredinama. Zbog sve većeg upliva komunista u njemu i ovaj list je bio kasnije zabranjen.

samoupravljanje i njegova epohalna značenja

milan matić

I

Odluka Komunističke partije Jugoslavije i druga Tita da već 1950. godine, u relativno ranoj fazi socijalističkog razvoja društva, iniciraju prelazak na radničko samoupravljanje, koje će zatim prerastu u integralni sistem socijalističkog samoupravljanja, imala je dalekosežno značenje ne samo za strategijsku orientaciju jugoslovenskog društva, već i za šira kretanja i odnose u svetu socijalizma i u svetu uopšte. Bila je to reaffirmacija temeljne marksističke ideje o neodvojivosti socijalizma i demokratije. U obliku samoupravljanja, socijalizam je postajao radikalna alternativa ne samo tradicionalnim formama političke demokratije, već i tendencijama birokratskog izopačavanja koja su se evidentno javljala i unutar samog socijalizma, pod okriljem sve moćnijih i otudenijih sistema etatističke (ili etapartijske) dominacije. U isto vreme, zaokret ka samoupravljanju, bio je i nova nada i vraćanje vere u izvorne vrednosti sveta socijalizma, izvan varljivih iskustava i protivrečja društva u kome su dominirali ekonomski i politički interesi uskih, povlašćenih manjina i zakonitosti njihove samoreprodukcije kao prvi principi političkog života. Jer, sve socijalističke revolucije, od Pariske komune do danas, bile su na svojim izvorima samoupravne, ali su se u daljem toku razvijala mnoge od njih odvajale od svojih temelja, pod teretom društvenih protivrečnosti i iskušenja vlasti. Uprkos tom bremenu nasledenih ekonomskih i kulturnih zastalosti, uprkos protivrečnostima unutar samog socijalizma koje su se produbljivale zbog činjenice da socijalizam nije nastao na svom već pripremljenom društvenom tlu, već u utrobi starog, pojava samoupravljanja je u socijalističkom pokretu označila prisustvo svesti, volje, ali i realnih potreba i mogućnosti da se prihvati jedna istorijski nova i radikalna de-

